БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 20 (17508)

2008 чылдың ФЕВРАЛЬ 28, четверг

Садар өртээ 4 рубль.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының парлалга албанының МЕДЕГЛЕЛИ

Россия Федерациязының Президентизиниң март 2-де болур соңгулдаларынга удур чүүлдер бижээн хуудустар бо хүннерде Улуг-Хем кожуунга көстүп келген. Ол чүүлдер тыва дылда парлаттынган.

Тыва Республиканың чаа Чазаа республиканың социал-экономиктиг байдалын экижидер талазы-биле олче бүгү күжүн салып турар. Ол ажылдап эгелээш, бир чыл четпээн-даа болза, келир үениң быжыг таваан салып эгелээн. Демдеглеп каар эң-не кол чүүл — республикада чурттап турар хөй националдыг чоннуң чаңгыс эви чедип алдынган. 2007 чылдың декабрьда Күрүне Думазының соңгулдаларының түңнелдери ону бүрүнү-биле бадыткаан. Республика Чазаа парламент-биле чаңгыс үзел-бодалдыг болганындан, төөгүде 2008 чылдың республика бюджедин эрткен чылдың ноябрь айда-ла бадылапкан. Хөй чылдарның иштинде республика иштинге Чазак болгаш Парламент аразынга чөрүлдээлер турган болгаш Тываның социал-экономиктиг байдалы канчаар-даа аажок кудулааны ам тодазы-биле көстүп келген. Ажыл-агыйны шапкынчыдарда, кол-ла чүүл чоннуң чаңгыс аай деми херек.

Эрткен чылдың декабрь соңгулдаларынга көргүскен боттарывыстың чаңгыс демивисти март 2-де болур Россия Президентизиниң соңгулдаларында база катап бадыткаарывыс бүзүрелдиг дээрзин чон-биле ужуражылга үезинде ыраккы Тожунуң, Эрзинниң, Тес-Хемниң, найысылал Кызылдың-даа чурттакчылары илередип турлар. Бо соңгулдалар бистиң республикавыстың шапкын хөгжүүрүнге кайгамчыктыг улуг ужур-дузалыг. Март 13-те Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол Россияның Чазааның мурнунга республиканың социал экономиказының сайзыралынга хамаарыштыр илеткээр. Ооң түңнелинде бистер Россия чазаандан улуг деткимчени алыр бис дээрзинге бүзүрел улуг. Шак мындыг республиканың чонунуң амыдыралының байдалы экижиириниң барымдаалары турум, бар турда, бистиң аравыста аңаа удурланып турар бөлүк кижилер бары хомуданчыг. Оларга чаа, сайзыралдыг Тыва херекчок, оларга эрги таптаашкын үезинде дег, бурунгаар көрүш сорулгазы билдинмес үе херек, чүге дизе оларның кол сорулгазы – бот-боттарының байып алыры. Ийи талазында, чаа Чазак бурунгаар үзелдиг улуг сорулгаларны салып алгаш, баштайгы чедиишкиннерни холга алыр деп барганда, бо бүгү оларның кызыы сеткилин оттурупкан. Оларныы-биле алырга, Ш.В.Кара-оол баштаан Тываның Чазаа төрээн чериниң сайзыралын чедип албазын деп кара сеткип турар.

Республика иштинде чонунга шак мындыг удур үзел-бодалдыг улус кымнар дээрзин даап бодаары берге эвес. Олар дээрге, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдалары Тывага дүшкүүрлүг байдалга эртсин, республиканың чону аразында месилдежиишкинге таварышсын деп турарлар. Ооң-биле кады Тыва Чазактың ат-алдары кудулазын, Россия Чазаандан деткимче-дуза албазын дээн сеткиишкин-дир. Ийиде, ында эң-не кол чүүл — Россияның Президентизин соңгуп алырынга удур кыйгы салганы ол болуп турар. Ынчангаш март 2-де болур соңгулдаларга удур парлаттынган тыва дылда хуудустарны барымдаалааш, республика Прокуратуразы, Иштики херектер яамызы кеземче херээ оттурарыбиле оперативтиг истелге хемчеглерин ап эгелей берген. Күрүне херээнге — кижилерниң соңгуур хостуг эргезин кызагдап турар кыйгы салган улусту эрге-хоойлу органнары тодарадыптарынга бүзүрээр бис. Бистиң хөй националдыг чонувустуң эртенги чырык хүнүнге удурланып турар ийи-чаңгыс бөлүк кижилерниң кыйгызынга-даа алыспас, кара сагыштыг саналынга-даа бүзүревес. Ынчангаш март 2-де Тыва Республиканың Чазаа республиканың хөй националдыг чону төрээн Тывазының келир үези дээш, Россия дээш бодунуң хамааты хүлээлгезин төлептии-биле күүседир дээрзинге бүзүрелдиг.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

В.И. Лукашовту, Р.И. Сашникованы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Москвада тыва «Найырал» землячествозунуң ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржилгези дээш

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле

Москва хоорайның «Юрсервис» юридиктиг фирмазының чиңгине директору **Василий Иванович Лукашовту;**

Москвада тыва «Найырал» землячествонуң күүскомунуң даргазы **Роза Иргитовна Сашникованы** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2008 чылдың февраль 7
№ 17

Е.К.Сааяга (мөчээниниң соонда) «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсырының дугайында

Аныяк салгалды өөредир болгаш кижизидер херекке ачы-хавыяазы болгаш өөредилге системазынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунунуң Ийи-Тал суурда ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг ниити билиг албан чериниң математика башкызы **Екатерина Кыргысовна Сааяга** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2008 чылдың февраль 21
№ 21

Т.Д. Дакыр-оолду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Көдээ ажыл-агый адырынга күш-ажылчы чедиишкиннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел** бижии-биле Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунунуң күрүнениң «Эйлиг-Хем» каттышкан бүдүрүлгезиниң зоотехник-бригадири **Тамара Дадашпановна Дакыр-оолду** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2008 чылдың февраль 21
№ 22

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаанда

ТУДУГ КОМПЛЕКИЗИН ХӨГЖҮДЕР

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы февраль 26-да болуп эрткен. Аңаа республиканың социал экономиказын хөгжүдеринге хамаарышкан чээрби алды айтырыгны чугаалашкан.

2007 чылда Тыва Республиканың тудуг комплекизиниң ажылының түңнелдериниң, 2008 чылда «Таарымчалыг чурттаар оран-сава» мурнады хөгжүдер национал төлевилелди амыдыралга боттандырарының кол угланыышкыннарының, республиканың инвестиция программазын күүседир хемчеглер дугайында дөрт айтырыгны хуралга Чазак кежигүннери сайгарган. ТР-ниң тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыды Александр Гришеленок илеткелдерни кылган.

Баш бурунгаар үндүрген санчурагайлар езугаар алырга, 2007 чылда республиканың экономиказынга 2103,2 млн. рубльдиң инвестициязын шиңгээдип алган, ооң иштинден 763,1 млн. рубльди тудуг комплекизиниң объектилерин акшаландырган. Национал музей, Арбитраж болгаш Дээди судтарның бажыңнарын, Тываның күрүне университединиң өөредилге- лаборатория корпузун болгаш өске-даа улуг тудугларны тударын уламчылаан. Кызылда спорткомплекизин, №15 школада немелде тудугну, найысылалда 69 квартиралыг ийи чуртталга бажыңын, Хову-Аксы суурда шывыглыг рынокту болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга киирген. Хуу кижилерниң бодунуң болгаш чээли акшазы-биле чуртталга бажыңнары тудуп алыры көвүдээн. 2007 чылда 33030 дөрбелчин метр шөлдүг 421 чуртталга бажыңын тудуп алган. Ындыг-даа болза, эрткен чылын 22 объектини ажыглалга киирер планныг тургаш, ооң чүгле сезин ажыглалга киирген. Чүге тудугжулар четпес ажылдааның чылдагааннарын сайыт тайылбырлаан: тудуг объектилерин чогуур үезинде акшаландырбаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду, электри энергиязы, тудуг материалдары чедишпес, тудуг организациялары керээлерин ак сеткилдиг эвес күүседип турар болгаш өске-даа.

Тыва Республиканың Хоойлузу-биле бадылаан инвестиция программазында көрдүнген тудугларны хуусаазында ажыглалга киирер дээштиг хемчеглерни алырын, республикага чуртталга тудуун хөгжүдериниң перспективтиг планын ажылдап кылырын, тудуг материалдарының үлетпүрүн сайзырадырының темпизин дүргедедирин, тудугга чаа технологияны ажыглаарын, ажылдың шынарын болгаш күш-ажылдың организациязын, кадрлар белеткээрин экижидерин республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызының удуртулгазынга хуралдан сүмелээн.

Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол сөс алгаш, тудуг комплекизиниң, ылаңгыя чуртталга тудуунуң ажылын экижидерде Тудуг яамызы, күүсекчи эрге-чагырга органнары чүнү кылырынга доктааган.

Хуралдың хүн чурумунда кирген айтырыгларны шуптузун сайгарып көргеш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Бистиң корр.

Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының коллективи коллегазы Владимир Монгушевич Чүльдүмге ооң дуңмазы

Любовь Монгушевна
ХОМУШКУНУҢ (ЧҮЛЬДҮМНҮҢ)

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илередип тур.

В.В.ПУТИН: «Кижилерниң аас-кежиктиг хүлүмзүрүүн бодумга чыып чоруурум-биле, бай мен»

Кремльге парлалга конференциязындан репортаж

Февраль 14. Москва. Кызыл шөл. Кремльче кирер Спасск хаалгаларынга РФ-тиң Президентизи В.В.Путин-биле парлалга конференциязынга киржири-биле чурттуң болгаш даштыкының массалыг информация чепсектериниң ажылдакчылары бүрүткел эртип тур бис. Кижи бүрүзү хууда дугаарлыг болду.

Конференцияга чедир каш-ла минута арткан.

Документилерни хынап эрттиргеш, хуралдаар залче кезек-кезектеп кииргилепти. Мен 11 дугаар одуругга таварыштым. Девискээрлерниң телерепортерлары мээң чанымга келгеш, дамчыдылга бижидип тургаш: «1300 редакциялар бүрүткелди эрткен, 80 айтырыг салыр деп баш удур чугаалашкан, 70 хире айтырыг төп парлалга албаннарынга даштыкы журналистерге онаажыр кылдыр баш удур үлеп каапкан» деп чугаалап турдулар. Конференция эгелээр мурнунда, айтырыг салырының чурумун тодарадып берди. Фотокорреспондентилер чүгле баштайгы 10 минутаның иштинде фотоаппараттарының чырыдар чүүлүн (вспышказын) ажыглап тырттырарын чөпшээрээн. Мээң солагай таламда Оренбург областың телевидениезиниң ажылдакчызы, бир таламда РФ-тиң Президентизиниң парлалга албанының ажылдакчызы олурду.

Дораан-на төп солуннарның ажылдакчыларынга сөс берип эгелээрге, дем алган медээм шын болган-дыр, мен-даа айтырыг салып шыдавас-тыр мен деп бодап эгеледим. Ийи дугаар айтырыгдала ол медээ шын эвес деп чүве дораан билдине берди. Чүл дээрге «Независимая газета» солуннуң корреспондентизи бир дугаар айтырыгны өске хевир-биле салырга, чанымга орган коллегамдан баш удур чугаалажып каан болур эвес чүве бе деп айтырдым. «Бистиң албанның сайтызынче айтырыын баш удур салып киирип турар боордан аңгыда, баш удур дугуржулга чок»— деп шынзытты. Ынчаарга ам-на байдалы берге өг-бүлелер-биле ажылдаар социал ажылдакчыларга, хөй-нити ажылдакчыларынга бо өг-бүле чылындан эгелээш, тускай шаңнал тыпсыр азы немелде төлевир киирер кылдыр айтырыг көдүрүксеп орган кижи мен, холум көдүрүп, база-ла өске журналистер дег сөс дилеп эгеледим.

Бодунче кичээнгей хаара тудар дээш өске парлалга ажылдакчылары өөренгени аажок кылагар бижиктерлиг саазыннарны көдүрүп, айтырыын тускай сүлде аайы-биле чуруп-даа алган болур чорду. Мен төнчүзүнге чедир «Шын», «Тыва», НП «Образование» деп удур парлап, ол саазыным көдүрүп олурдум, арай олурган черим ырак, эскертинмейн артып кагдым. Үе эвээжеп эгелээрге, девискээрлерге сөстен бериңер дээш алгыржып эгелээр чорду. Мен черле ынчаар алгырып шыдавас чордум, эпчоксундум. Тыва кижи ханындан эгениичел, биче сеткилдиг дээр болгай. Ындыг-даа болган чадавас. Мээң чанымга орган РФ-тиң Президентизиниң парлалга албанының ажылдакчызы кожам айтырыың чиге тургузуп алгаш, бистиң сайтывысче киирип каг, ажырбас, ажыктыг айтырыг көдүрүп турар кижи-дир сен, силерниң республикаңар РФ-те байдалы эки чер деп санаттынып турар, ынчангаш айтырыг салбаан мен деп хомудава, ынчалза-даа ол айтырыыңны ам-даа көдүр, девискээриңерге бир чаа эгелээшкинден кылгаш, төп солуннарже дуржулгаңар дамчыдыңар дээрге, бодумнуң шынныымга улам бүзүреп, чана бергеш школа болгаш өг-бүле дугайында «төгерик столдан» эрттирер мен бодап кагдым.

Кыдат болгаш америк журналистерниң бистиң чурттарывыс-биле харылзааларыңарны канчаар көрүп турар силер деп Президентиге айтырыг салырга, харылзааларның онзагайы бир аңгы-даа болза, Россия ол чурттарга ажыктыг, бис база ийи талага ажыктыг хамаарылгаларны ам-даа тударын кызар бис деп харыылады.

Айтырыг: «Чон аразында акша солчулгазы болур деп чугаа тарап турар шын бе» деп, НТВ-ниң ажылдакчызы айтырарга, В.Путин: шуут, шын эвес медээ-дир — деп харыылаарга, ол журналист салдыкпайн: «Магадылал берип тур силер бе?»— деп айтырарга, «Чечек савазында довурак чиггеш шынзыдар кижи мен бе?»— деп, аашкынырга, каттыржып шаг болдувус.

Парлалга конференциязының үезинде коллегаларым-биле.

Айтырыг: «Финляндияга хамаарыштыр Медведевке кандыг сүме бердиңер?» деп, фин журналист айтырарга: «Медведев бир кижиниң сүмези-биле ажылдаар хире эвес, бышкан политик-тир, ынчангаш мен ооң кандидатуразын деткээн мен. Улуг дуржулгалыг кижиниң сүмезин чүге ап болбас деп, ынчалза-даа түңнелди чурттуң бир дугаар кижизи боду хүлээп алыр ужурлуг, ол талазы-биле Дмитрий Анатольевичиге бүзүрээр мен, ол шынчы, турушту г, кижизиг кижи»—диди.

Айтырыг: «Силерни Айыыл чок чорук ажылдакчызы болган соонда, кээргээр чүрек чок дээр чорду» деп айтырыг салган даштыкы журналиске: «Президент, бир дугаарында, баштыг болур ужурлуг» деп, харыылап кагды.

Айтырыг: Ажылдап турган үеңерде 170 катап даштыкыже сургакчылаашкын четкеш келдиңер, даштыкы парлалгада силерни канчаар-даа бижип каан боор-дур, аңаа хамаарылгаңар кандыгыл? – деп, ИТАР-ТАСС-тың төлээзи сонуургады.

В.Путин: Бир эвес мээң дугайымда бижээн материал бүрүзүнге таарыштыр эттинип чоруур болзумза, болдунмас деп чүвени билип тур боор силер, ынчалза-даа кады ажылдап турар эштеримниң сүмелерин аажок дыңнап, шүгдүнер мен.

Айтырыг: Сочиге болур Олимпиаданың тудуун, дериг-херекселин кымнар төлээрил? Орус чон тиилелге дээш хөйнү төлеп өөренген улус, ам база үндүрүг төлекчилериниң карманындан акшалар-биле туттунар бе?

В.Путин: Силер каяа дыштаныр-дыр силер?—деп, удур айтырган.

Корреспондент:— Бажыңымга—деп, харыылады.

В.Путин: Шөлээлээр дээн дижик силер, каяа барып дыштаныксаар силер?

Корр:—Мен 4 чыл шөлээлевээн мен. Бир эвес шөлээлээр дээн болзумза, акша-хөреңгимниң аайы-биле чоруур мен. Каяа чедип шыдаар шаам-биле, чүнү төлеп шыдаар шаам-биле…

В.Путин: Силер черле Сочи деп харыылавадыңар. Чүге дээрге ооң амгы байдалы туристер хаара тудар, дыштаныр аргажок. Олимпиада соонда аңаа хөй туристер кээп дыштаныр апаар.

Айтырыг: «Силерни дыка бай дээр-дир, шын болза, орулгаңар кандыг өнчү хевиринде кадагалап турар силер, хемчээли кайы хирел» дээн айтырыгга:

В.Путин: Ийе, дыка бай мен. Мен кижилерниң аас-кежиктиг хүлүмзүрүүн чыып чоруур кижи мен. Ынчангаш бодумну аас-кежиктиг деп санаар мен. Россияның чону мени деткип, меңээ ийи хуусаа дургузунда ажылдаар арганы берип, меңээ бүзүрелин илеретkенинге өөрүп чоруур мен.

Чурттуң кандыг берге байдалга турганда, Владимир Владимирович эрге-чагыргага келгенин тайылбырлаан-даа ажыы чок. Кыска хуусаа дургузунда чурттуң экономиказын мындыг деңнелге көдүрүп келгени дээш, аңаа российжи хамааты бүрүзү хүлүмзүрүг шаңнап турбайн канчаар. Ооң ачы-хавыяазын «Таймс» сеткүүл безин «Чылдың кижизи» деп үнелээни бадыткап турар. Соок дайынның чаштанчылары ам-даа бар, даштыкы идеология бисти ажып алза-даа, хыы ханмаан, парлалга ам-даа бисти бактаксаары аажок. ССРЭ хевирлиг чаа күрүне катап хөгжүп кээр боор дээш оларның сестип турары аажок. Россияның чоннары аразында найыралдыг болурга, даштыкыларга таарымча чок. Парлалга конференциязының эгезинде дамчыдылга бижидилгези кылып турган журналистер ышкаш меге медээ берип, далаш түңнел үндүрүп турарлар «демократияның» салдарынга алзып, чон аразынга шуугаазын бо-ла үндүре бээри хомуданчыг. Ынчангаш хамааты бүрүзү кандыг-даа медээлерни шүүреп, алызын бодап, адырам бо чугаалап турар кижи кандыг сорулгалыг кижил, меңээ дуза кадыксап турар бе азы кымбир кижиниң ажык-кончаа дээш мындыг медээ тарадып тур эвес бе деп шүгдүнүп чоруур болза эки-дир деп бодаар-дыр мен.

Кара сөөк кижи боорумга, ынчаары ол ыйнаан, чамдык журналистер «Москвага скинхедтерге таварыштың бе?» — деп менден айтырар чорду. Чок, ынчалза-даа «Россия для русских» деп каан билдингир политиктиң лозунгузун көрдүм. Аныяк кижилерден орук айтырарымга, шын харыылап бээр, арын-шырайларында каржы чүве чок чорду. А харын 50-60 хар үези херээжен кижилер «Понаехали…» дээш идипкеш, баар байдалга таварыштым. Черле харын улуг улустуң өг-бүлеге чугаазындан-на хамык чүве үнүп турар чүве-дир ийин але. Оон башка кенен чаш аныяк сеткилдерде ындыг көөр хөөн чок чорук кайын турар боор. Улуг улус аксывыс тыртынып, уруглар баарынга кевин херекчок чүве чугаалавайн чоруур болзувусса, нациялар аразынга чөрүлдээ турбас деп бодаар мен.

Мен парлалга конференциязынче чоруурум дугайында улуг-хүнде, февраль 10-да, дыңнадым. Өөрүнчүг-даа, девиденчиг-даа… Баш удур акша-хөреңги аңгылаарының дугайында чугаа болбаан болгаш, ийи хүн кайыын акша тып алыр дугайында айтырыг көдүрүп маңнааш, чөгел төнүп, понедельник кежээзинде РФ-тиң Президентизиниң Сибирь федералдыг округта бүрүн эргелиг төлээзиниң парлалга албанынга Москва барбас-тыр мен деп дыңнадып кагдым.

Ажылдап турарым «Шын» солуннуң редакциязының коллективи вторникте биске өрелиг организацияларны ол-бо долгап тургаш, 11 шак үезинде 20 муң рубльди тып бердилер. Ооң 13 муңу самолет билединче чоруй барган… оон башка парлалга конференциязынче четтикпес турган мен. Ынчангаш дедир кээрде, поездилеп келдим. «Кармакта хат хадып турда», дүрген медээ бээри — нарын айтырыг. ТР-ниң Чазаа, ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы чаңгыс улуг солунга сургакчылаары-биле дузалашкан болза, дыка-ла эки болур турган дээн хомудаан бодал сагыжымга кирди. Ам канчаар, ол хире чораан кижи Шагаа байырлалын, Москвада өөренип-чурттап турар чаңгыс чер-чурттугларывыстың амыдыралының дугайында материал чыып алырын кызтым. Дараазында номерлерде оларның-биле таныжар силер.

Россия Федерациязының Президентизи В.В. Путинни карак-биле көрүп, ооң чугаазын дыңнап, чурттуң болгаш даштыкының журналистери-биле арга-дуржулга солчуп алганымга чоргаарланыр апаар мен деп бодалга алзып, Кремльден үнүп келиримге, чагган быскан хар мээң чаактарымны суйбаан дег дүжүп турду…

Айлаң ДАРЖАА.

КЫЗЫЛ—МОСКВА—КЫЗЫЛ.

Чазакка семинар-хурал

КЫЛЫР АЖЫЛ-ХЕРЭЭН ТОДАРАТКАН

Тус чер бот-башкарылгазының реформазын чорудуп турар шилчилге үезинде Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазының ажыктыын бедидер талазы-биле республика семинар-хуралын ТР-ниң Чазаа февраль 20-де эрттирген. Ооң ажылынга муниципалдыг тургузугларның тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи болгаш күүсекчи органнарының баштыңнары киришкен.

Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарының ажылының ажыктыын бедидерде чүнү кылырының талазы-биле илеткелдерни семинар-хуралдың киржикчилери дыңнаан. ТР-ниң Чазак Аппарадының, республиканың яамыларының болгаш ведомстволарының удуртукчулары илеткелдерни кылгаш, РФ-тиң федералдыг хоойлу-жудулгаларынга дүүштүр ажыктыг сүмелерин берген, ажылдың арга-дуржулгазын солушкан. ТР-ниң саң-хөө сайыдының бирги оралакчызы Урана Даваа «Тус черниң бюджедин бюджет хоойлузунга дүүштүр тургузарының, бадылаарының, күүседириниң дугайында», ТР-ниң Чазак Аппарадының удуртукчузу—ТР-ниң сайыды Владимир Кочергинниң «Россия Федерациязының хамаатыларының чагааларын сайгарып көөрүнүң чурумунуң дугайында» Федералдыг хоойлуну күүседип турарының дугайында», ТР-ниң экономика сайыдының бирги оралакчызы Аида Артынаның «Муниципалдыг тургузугнуң хоорай округунуң, кожууннуң, чурттакчылыг черниң—сумунуң социал-экономиктиг көргүзүглерин баш бурунгаар тургузарының (прогнозунуң) кол үе-чадаларының дугайында», ТР-ниң кол архитектору Фан Че Ирниң «Кожууннарның, хоорайларның, суурларның кол планнарын тургузар болгаш бадылаар комплекстиг хемчеглер дугайында» илеткелдерни кылган. Оон аңгыда чонну ажылга тургузарының чугула хемчеглериниң, ие капиталының хөреңгизин чарыгдаарының чурумунуң, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң, 2010 чылда болур Бүгү-россия чизезинге белеткелдиң, шимчевес хөреңгиге, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый ачы-дузазынга хамаатыларның эргелериниң дугайында болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының шиитпирлээр өске-даа айтырыгларынга хамаарышкан илеткелдерни дыңнаан.

Семинар-хурал доозулган соонда ооң киржикчилери-биле РФ-тиң Президентизиниң албан-дужаалынга кандидат Дмитрий Медведевтиң бүзүреттирген кижизи, ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол ужурашкан. Шолбан Валерьевич республиканың тус чер бот-башкарылга органнарының дыка хөй удуртукчулары чоокта чаа соңгуткан, ам ажыл-ижинче кирипкенин, олардан чүгле муниципалдыг тургузугларның эвес, республиканың мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри хамааржыр дээрзин чугаалаан. №131 Федералдыг хоойлу муниципалдыг тургузугларның харыылаар айтырыгларын аңгылаан-даа болза, республикага кылыр ужурлуг кандыг чугула айтырыг тургустунар болдур, ону бир демниг, аравыста сырый харылзаалыг шиитпирлээр дээш бүдүрүкчүлүг ажылдаар хүлээлгелиг бис деп, ол айыткаш, тус чер бот-башкарылга органнарының баштыңнарының эргелерин болгаш хүлээлгелерин хоойлуда улгаттырган, ону ажыл-херектер-биле бадыткаарын чугулага көрген. Ооң соонда Чазак Даргазы республиканың социал экономиказын хөгжүдер дээш Чазактың чорудуп турар болгаш моон соңгаар алыр хемчеглерге доктааган, тус чер бот-башкарылга органнары, оларның удуртукчулары чүнү кылырын тодаргайлаан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

ХООЧУЗУ КАТАП КИРГЕН

Хуу кижинии болур «Риск» Ш.Ооржак баштаан эрги республика чагыргазының үезинде амыдыралдың шыны дээш туржуп турар солун дээрзин чон билир турган. Ынчангы эрге-чагырга чон дээш эвес, чүгле Тываны баштаан удуртукчу болгаш ону долганган каш кижиниң эрге-ажыы дээш ажылдап турган болгай. Эрги эрге-чагырганга ажылдап турган улуг эрге-дужаалдыг улустуң үзел-бодалын, кылып турар үүлгедиглерин чажырбайн бижип турду. Ынчангы республика удуртукчузу Ш.Ооржак «Риск»-биле улуг дайынны чарлап, ол солунну чырыкче үндүрбес дээш бар аргаларны ажыглап, чеже-даа катап судче билдирген. Ынчалза-даа ол солунну буруудадып чадашкан. Ында бижиттинген чүүлдер «Массалыг информация чепсектериниң дугайында» хоойлудан хажытпаан болган. «Рискини» бөдүүн сеткилдиг орус-даа, тыва-даа чон мактап, аңаа ооргаланып, боттарының хомудалдарын, бодалдарын бижип турганнар. Солуннуң редактору Сергей Конвиз улустуң язы-сөөгүн ылгавайн, оларга болчуп, эрги эрге-чагырганы са бижип-ле турду.

2007 чылдың апрель эгезинде республиканың чаа эрге-чагыргазы келген. Бо дээрге, анаа-ла халаңайнып чоруур аас-кежик эвес, чоннуң күзели,оларның демиселиниң түңнели-биле болган. Ол амыр эвес демиселге «Риск» солуннуң ролю база эвээш эвес турган. Чаа эрге-чагырга келгенде, чоннуң хөй кезии «ам «Риск» чүнү-ле бижиир ирги? Азы чаа Чазактың чедиишкиннерин бижиир эвес ыйнаан?» деп-даа бодап турганнар. Ол үеден бээр 8 ай эрткенде, солуннуң арыннарында бижээн чүүлдери өскерилбээн — амгы эрге-чагырганы шүгүмчүлеп-ле эгелээн. Чүгле республиканың удуртукчуларының аттары солушкан дээрден башка. Бо солуннуң ийи-үш үндүрүлгезин номчуурга-ла, ооң арын-шырайы дораан эскертине бээр. «Тываның Чазаа ону чүге мынчаар кылбааныл? Шак мынчаар кылыр турган». «Ол удуртукчу чүге ында ажылдап турарыл? Шак мынчаар турган, азы көөр силер, ол ажыл бууравр, бо ажыл сандараар» дээн чижектиг чүүлдер доктаамал мында бижиттинип турар. Ындыг домактарны номчааш, күрүне ажылын сайгарып шыдавас кижи болза: «Бо солунда кайгамчыктыг-ла баштыг улус ажылдап турар-дыр. Езулуг чурт баштаар улузуң мында эвес чүве бе» деп-даа бодай бээр.

Республиканың чаа Чазаа эрткен чылын эрги чазактың ажылының артынчызын хүлээп алган болгай. А ол артынчыдан, элдээрти чугаалаар чүве болза, кижи илип аар хире огулуг чүү-даа артпаан болган. Тудуг кылыптар дээрге, чаңгыс тууйбу бүдүрер арга-даа чок, тараа тарыыр дээрге, үрезин-даа, трактор-комбайн-даа барык «омаа-хоң» хире байдалда келген. Ам харын, бо 2008 чылда республиканың Чазаа бодунуң мурнунда салган — Тыва чуртун сайзыралче киирип, чоннуң амыдыралын экижидеринче угланган болдунар аргаларны тып эгелээн.

Төөгүден алырга, бистиң оранывыстың оккур хөгжүлдези соңгу чүктен, Россиядан келген деткимчениң дузазы-биле сайзырап турар болгай. ТАР үезинде Совет Эвилели бүгү тала-биле боттуг дузаны катты. Советтиг Тыва үезинде социалистиг Тыва болурунга ССРЭ база-ла кайгамчыктыг дузалаан. Ол үеде туттунган бажың-балгатта чурттап, ынчан шөйдүнген электри шугумунуң чырыын ам караңгы дүжерге чырыдып, совет үеде туттунган ЧЭТ-тиң чылыынга соок кыштарны ажып турарывыс бо. Бо хүнде сандараан Тывавысты база-ла соңгу таладан, Россиядан келген дузаламчы акша-төгерик бистиң эртенги чырык хүнүвүстүң магадылалын кылыр. Ш.Кара-оол баштаан чаа Чазак соңгаартан улуг дуза алыр талазы-биле улуг үүлени бүдүрүп турар. Март 13-те бистиң Чазаавыстың Даргазы Россия Чазааның мурнунга Тываның 2015 чылга чедир социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында илеткелди кылыр. Ынчан бис дыңнап көрбээнивис улуг түңнү — 1 триллион рубльди 2015 чылга чедир сайзыралга ап болур барымдаавыс бар. Ам бо хүнде чаңгыс чылда Тываның чарыгдалы 10 млрд. рубль болгай. Сергей Шойгу чаңгыс черчурттуувустуң дузазы-биле амгы Президент В.Путин, келир айда президент болур Д.Медведев бистиң Тывавысты Кремльден дора эвес билир болу бердилер. Ынчап кээрде, Москвадан бо чоокку үеде улуг деткимче алырывыс бүзүрелдиг болу берген. Тыва оранывыска биеэги дег дүрген хөгжүлдениң барымдаазы бар.

Бо хүнде байдалывыс экижип, Чазак бар турган күжүн, аргазын хөгжүлдеже углап турда, хуу «Риск» солун хоочураан аарыынче катап канчап кире бергени ол? Боттарында бүдүрүлгелер барык чок арткан республиканың бут кырынга туруп аары ындыг белен бе? Бети дизе-ле, 3-4 чыл болганда, шору хөндүрлүп кээп болур. Улуг чуртту удуртуп, ооң ажыл-агыйын катап тургузары дээрге, өг тиге кааптары дег белен эвес болдур ийин. Шүгүмчүлелди кымдаа хоруп шыдавас, ынчалза-даа бир чыл безин чедир ажылдаваан Чазакты чүү дээш солун арыннарынга катап-катап бижип-ле турарыл аан? Чазактың бирги хуусаазы 4-5 чыл эвес чүве бе? Ол хире үе эрткенде, ынчан харын са шүгүмчүлеп болгай-ла.

Бо дээрге, бир эвес чарыш үезинде, чер ортузу безин четпээнде ортузунга маңнап чораан аътты чемелээри-биле дөмей ышкажыл. Ол аъттың мунукчузу та өжегерээн тынын тыртып чоруур чүве, та узак аът чүве. Тываларның «багай кижи башкы санында» деп чугаазы бар болдур эвеспе. Амгы Чазак 4-5 чыл иштинде та чүнү бүдүрүп, кылып кааптар, ону ам баш удур чугаалаары шуут болдунмас.

А «Риск» солунувус шагда-ла түңнелди үндүрүп алган: «Ол багай, бо ындыг эвес. Бо эрге-чагырга чүүден дора, чүнү-даа кылып шыдавас» деп-ле турар. Кижи бодаарга, бо солун чаа амыдыралга бодунуң үлүүн киирип, эки сүмеден кадып, чоннуң хей-аъдын киирип тургу дег. Ынчалза-даа «ынанганың бажын ыт чизин» деп чүве бо. Бис бо солундан кажан-даа деткимчениң сөстерин номчувас бис. Чүге ындыгыл? Төрүмелинден кем деп чүве бар, ол бүгү назынында ынчаар чоруур. «Риск» база ындыг. Бис мону 10-даа чыл эрткенде номчуур болзувусса, ооң арын-шырайы-даа өскерилбес, ол-ла шиглиг сөстери хевээр артар. Бурунгуларывыс болза, «ооң шаа-ла ол» дижир. Бо хуу солун үй-балай чүүлдерин парлавайн, болур-болбас бодалдарын биживес болза, ооң ат-алдары часкы когурумга алыскан чурук дег, чиде бээр. Шаала ындыг солун-дур ийин.

Республика Чазаанга бо солуннуң хоочузу дыргак каразы дег дужамык-даа кадып шыдавас, дамды дег дуза-даа берип шыдавас. Чаа эрге-чагырга бодунуң сорулгаларын чедип аарда, мындыг-мандыг солун-салынның «сүмези-биле» эвес, Россияны удурткан Путин, Медведев, Шойгу ышкаш сайын эрлер-биле эл-хол болуп алгаш, бедик арт кырынче чонун үндүрүп эккээр эвеспе.

Алексей АРАКЧАА.

Соңгулдаларга уткуштур

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутадынга Чаа-Хөлдүң №120 соңгулда округундан кандидат

Лориса Тюлюшовна ХОВАЛЫГ

Суурумну сайзырадыр, чоннуң эрге-ажыы дээш, аныяктарның, чаш ажы-төлдүң кадыкшылын, өөредилге-кижизидилгезин экижидер дээш ажылдаар мен.

(Халас парлаан).

Чагаалар аразындан

ӨГ-БҮЛЕНИҢ ЧАЯАКЧЫЗЫ

Кижи ортузу шала ажып чоруур, кастыктарында ак хар чаапкан, долу, семис, ортумак дуртсынныг херээжен кижи аян-шинчилиг кеттинипкеш, бо-ла телевизор станциязы төпче ажылдап бар чыдарын көөр мен.

Кымыл ол? Любовь Лукеевна Монгуштур. Ол бо станцияга бөдүүн аштакчы боop ажылдап эгелээш, телевизор мастериниң белен эвес мергежилин шиңгээдип ап шыдаан. Ооң ажылынга бердингенин коллективиниң удуртулгазы үнелеп, янзы-бүрү шаңналдарга идип үндүрүп, деткээн.

Кандыг-даа иштиң тергииннеринге ажыл-херээнге өг-бүлезиниң деткимчези аажок ужур-дузалыг. Л.Л.Монгуштуң өөнүң ээзи Алексей Хуна-Салович кады кыраанының ажылынга деткимчени көргүзүп, мал-маган кадат-үлүү дээш ажылдарны дорт күүседип, уругларының кижизидилгезинге улуг үлүг-хуузун киирип чоруур. Улуг уруу Аңгыраа – Иркутскиде даштыкы экономика харылзааалары талазы-биле мергежил чедип алыры-биле өөренип турар. Алексей—Чечен дайынының киржикчизи, Сайзаана (ол чок болган акы-чаавазының уруу) – Кызылдың эмчи училищезинде. Аганак—Шекпээр школазында чеди классчы.

Хостуг үезинде монгуштар Антон Үержааның шүлүктерин номчуурунга ынак.

Ортун-оол САЛЧАК.

Барыын-Хемчик кожуун.

"ШЫН" солун: сайыт-биле дорт харылзаа

БОТТАНДЫРАР СОРУЛГАЛАР ХӨЙ

Бо чылдың февраль 22-де бистиң редакцияның көдээ ажыл-агыы килдизи Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының сайыды Валентин Иванович Ендан болгаш яамының янзы-бүрү килдистериниң даргалары бистиң редакцияга кээп, солуннуң номчукчулары-биле телефон дамчыштыр дорт харылзааны эрттирген, оларның сонуургап турар айтырыгларынга ийи шактың дургузунда харыыны ол берген.

Сайыт Валентин Ендан телефон дамчыштыр харыыларны берип олур.

Нина МОНГУШ, Кызыл хоорайның чурттакчызы:

— Хоорайда көдээ ажыл-агый бараннарын чиик өртекке садып алыр чер чок. Бо чоокку үеде ындыг черни (рынокту) ажыдар бе?

Харыы: — Айтырыыңар дээш четтирдивис, силерниң айтырыыңар көдээ ажыл-агыйның эң берге айтырыы-дыр. Ооң мурнунда көдээ ишчилерниң бүдүрген барааннарының сайгарылгазы республиканың Хереглекчилер кооперациязының хүрээлеңинге турган, ол система эки ажылдап турда, көдээден келген чоннуң, хууда ажыл-агыйларның бүдүрген барааннарын алгаш, чөптүг өртекке садар кылдыр ажыглап, чонга садар баазалар турган, а бо хүннерде ол система, дуржулга дүшкен, ам хоорай иштинде көдээ ажыл-агый продуктуларын садып турар кижилер, ажыы-биле чугаалаарга, чиижең садыгжылар боор турар. Бүдүрүкчү кижилерниң өртектерин олар 1-2 катап өстүрген болгаш харын-даа оон-даа аар өртектерге садып турарлар. Көдээден келген улус боттарының продукциязын садар дээрге, олар олуттарны эжелеп алган. Бо чылын бир тускайлаттынган рынокту ажыдар сорулгалыг бис, аңаа көдээ ажыл-агый продукциязын шуптузун саткан турар ужурлуг, дириг мал-магандан эгелээш, тараа-быдаа, сиген дээш, оон-даа өске продукция чаңгыс черге мөөңнеттинген турар. Ынчангаш мону көдээ ишчилер боттарының барааннарын боттарының өртектери-биле чонга сатсын дээш, рынокту кылыр деп тур бис. Бо чылын кылыр кол төлевилелдерниң бирээзи ол боор турар. Баштайында "Азия" болгаш хоорайның хавак кырында 50 дугаар садыгның чанынга рыноктарга ажыдар деп планнап турган бис, ынчалза-даа ол черлерни өске кижилерге арендага берипкен боор турар. Хоорайның эптиг черин дилеп турар, ажыл ам-даа төнмээн, Хладокомбинатка-даа ажыдар деп турдувус, ынчалзажок чурттакчы чонга эң эптиг черин бодап, Бай-Хаакская кудумчузунуң долгандырыглыг орук чанында ооң мурнунда РСУ баазазы турган черге ажыдарын шиитпирлеп, аңаа доктаап тур бис. Чүге дизе, хоорайның болгаш ужукыдыында турар Сукпак, Ыраккы Каа-Хем суурларның чурттакчылары аңаа чедип, садыгланып ап болурунуң аргазы тургустунуп кээр. Ол баазаны бөлүк сайгарлыкчылар демнежип, акша-хөреңгизин октажып тургаш, садып алыр деп шиитпирлээн, а бистер база шупту дузаны, деткимчени кадар деп тур бис.

Елизавета Куулар, Хадың суурдан:

— Бистиң кожуунувус ССРЭ үезинде кончуг дээн тараалаң районнарның бирээзи турган, амгы үеде тараа тарып турган шөлдерде конопля дээр чашпан хөйү-биле өскен, ону узуткап, катап тараадан тарып, өстүрзе кандыг ирги?

Харыы: — Черле чүгле Хадында эвес, а бүдүн республиканың тараа тарып турган шөлдери хөй-хөй катап кызырылган. Коммунизм, эде тургустунуушкун үезинде көдээ болгаш арат ажыл-агыйлар хоозурап, машина-техника төнүп, ажылдап турган специалистер ажыл чогундан ыңай-бээр тарады маңнажы берген. Бо үеде тараа тарып, ажылдаар күзелдиг кижилер бар-даа болза, шупту чүве машина-техника, трактор-комбайн чогунга үзер, ынчангаш ажыл чорбайн турар. Үрезинни безин ооң мурнунда күрүне хандырып турган болза, амгы үеде ажыл-агыйлар боттары садып алыр-дыр. Чогум ниитизи-биле Бии-Хем кожууннуң черинин хөрзүнүн специалистер шинчилээрге, эки болган, харның дүжери кылын, чайын суггур чаъстар ооң девискээрин таварып эртер, чер ажылынга бойдус дыка таарымчалыг. Бо чылдан эгелеп, чер ажылынга ажылдап турар специалистер бүгү республиканың ооң мурнунда тараа тарып турган улузун бис чыггаш, март айда, соңгулдалар эрте бергенде, улуг чыыш кылыр деп турар бис. Аңаа хоочун тараажылар, эртемденнер болгаш чер ажылы-биле амыдырап-чурттап чораан кижилер шуптузу чыглып алгаш, чер ажылын канчаар диргизип, көдүрзе экил, республиканың кайы кожууннарының девискээрлеринге тараа-быдаа болгаш оон өске-даа культураларны тарыырын дугуржуп, сүмележип тургаш, шиитпирлээр деп бодап турар улус бис. Мону шиитпирлээрде берге айтырыглар бар, ол дээрге, бирээде, агаар-бойдустуң өскерли бергени — чайын чаъс чагбас, кааңнаашкыннарлыг хүннер хөй, ооң уржуундан тараан культураларывыс үнмейн баардыр, ынчангаш тараа тарыырынга ниити бойдузувус таарымчалыг эвес боор турар, ийиде, кывар-чаар материалдарның чедишпезинден шөлдерни чедир болбаазыратпайн турар болгаш, тараа-быдааның өзүлдези кудуку деңнелде. Кол сорулгавыс болза, бо чылдан эгелеп, чүгле суггаттыг черлерге тарып көөрүн чугаалажыр деп бодап турар бис. Чүге дизе агаар-бойдус хайгаараар албанның синоптиктериниң медээлери-биле алырга, чай мурнуку чылдарда ышкаш ол-ла хевээр, изиг болгаш кааңнаашкыннарлыг болур, чаъс эвээш болур деп турар. Ынчангаш, кылымал болгаш казымал, суггаттыг системаны катап диргизип, бар арыктарны болгаш бугаларны септеп, ажыглалга киирери көрдүнген.

Алдын-оол МААДЫ, Дерзиг-Аксы суур:

— Тывавыста ивилерни ажаары-биле оларны камгалап арттырып алырынга кандыг хемчеглер алдынар ирги?

Харыы: — Тывавыс мал-маган-биле байлак чурт, ооң аразында онзагай малывыс иви, теве, сарлык өске чурттарга бодаарга, ам-даа бар, ынчалза-даа олар төнер деп барган. Ону камгалап, көвүдедиринге ажыл чоруттунмайн турганы шын. Ол дугайында чугаалажып турар бис. Силерниң адааныңар ивилер колдуунда Тожуда, Каа-Хемниң бажында арткан, эрткен чылдың отчеду-биле алырга, оларның саны 1700 баш арткан. Амгы үеде яамыда иви талазы-биле тускай эртемниг специалист чок, зоотехник эртемниг мал чеми белеткээр улус бар. Ынчаарга, чүгле иви малды камгалаарының талазы-биле айтырыг тургузар болза эки дээрге шын эвес апаар, айытканым 3 ховар малдарны – ивилерни, тевелерни, сарлыктарны камгалап арттырып алыр сорулга кылдыр салып тур бис. Бо чылын улуг программаны кылдывыс, көдээ ажыл-агыйны сайзырадыры-биле Россия Федерациязының Көдээ ажыл-агый сайзырадыр нацтөлевилел программа деп эде адаттынган, ооң иштинде бис ховар 3 малды арттырары-биле тускай программаны кылган бис. Бо чылда ындыг малчыннарга кандыг дуза чедирер деп турар дээр болза, сарлык, иви болгаш теве азырап турар бүдүрүлгелерге, чижээ, иви ажыл-агыйлыг "Өдүген" КУБ-ка шаа-биле акша-хөреңгини үндүрүп бээр деп турар бис. Ийе, ол акшаларны эвээш деп билип тур бис. Программа езугаар ивижилерге дорт дуза чедирер, оларның амыдыралын чиигедири-биле харга халдыр "Бураннарны", өске-даа техниканы, майгыннарны, чадырларның кырын шывар брезентилерни дээн хевирлиг чүүлдерден эгелээш, харылзааны хандырар рация, спутник-биле харылзажыр телефоннарны садып бээриниң бүгү аргаларын көрүп турар бис.

Н.Ооржак, Барыын-Хемчиктен:

— Чайын "муңчулар" хуралынга чораан бис. Муңчуларга деткимче дотация бээриниң дугайында канчап турар ирги?

Харыы: — Ийе, "муңчулар клувун" бистер тургускан бис. Тургускаш, бир дугаар тургузукчу хуралды эрткен Наадым үезинде эрттирдивис. Ол клубту тургусканының чылдагааны дээрге, "муңчулар" тыва чоннуң мурнунга эң эки шылгараңгай ажылдыг малчын кижилер-дир, чонга үлегер-чижектиг, өске малчыннар оларга деңнешсин дээш, ооң соонда "муңчулар" оон-даа артык сонуургалдыг ажылдазын дээш, оларга күрүнениң талазындан дузаны, деткимчени чедирер. Бо чылын дотация-биле бир башка онаалтыр 35 рубльди бээрин аазаан бис.

Алексей Хертек, Кызыл хоорай:

— Сөөлгү үеде бөрүлер саны көвүдээн. Оларның баш санын кызырар талазы-биле доктаалды хүлээп алган болгай. Бо доктаал чүге боттанмайн турарыл?

Харыы: — Байдал бергедежип келгенин барымдаалааш, ооң кадында калчаа аарыы тыптып эгелээн, бо чылын 1, 2 айда үш таварылга болган, сөөлгү чылдарда Алтайга ол аарыг дыка нептерээн турган. Аарыг чоорту бистиң Тывавыстың девискээринче кирип, нептереп турары ол-дур. Доктаалды хүлээп алганының кол сорулгазы – улустуң бөрүлерни узуткаарынга сонуургалын улгаттырары боор. Бир бөрүнү аглап, узутканы дээш 4 муң рубльди шаңнал кылдыр төлээр, ооң мурнунда 1500 рубль турган. Шаңнал акшаларны төлеп берип тур бис, эрткен чылын декабрьда, бо чылдың январь айда аңчылар 177 бөрүнү узуткаан боор турар. Кожууннар девискээринде көжүп чоруур 47 бригаданы тургускан. Ажылдап турар бригадаларның ажылын сайгарар болза, шынар талазы-биле айтырыг аңгы, чүге дизе, багай көргүзүглерлиг кожууннардан аңгыда, эки ажылдап турар кожууннар бар. Саазын кырында бригаданы тургузуп алган, ажыл-херээ чоруттунмайн турар кожууннар база бар. Бөрүлерни эки аглап, узуткап турар бригадаларны тодарадып, ооң иштинде эң эки бригада, эң эки аңчы дээн чижектиг номинацияларны чарлаан, 2008 чылдың төнчүзүнде ону түңнеп, демдеглээр бис, ынчангаш бо ажыл эки чоруп эгелээн. Бо айтырыгның шиитпирлеттинмейн турар кол чылдагааны – ооң мурнунда турган аңныыр ажыл-агыйларның бүрүн эргези федералдыг тургузугларга турган болза, бо чылдан эгелеп республиканың хүрээлеңинге берипкен, ынчангаш тускай комитет тургустунган, ол ажылдап эгелээн, бо ажылдың шимчээшкинниг чаа үези бөрү узуткаарынга шаптыктыг боор турар. Федералдыг фитосанитарлыг албанның специалистери бар-дыр, олар хайгаарал, хыналда ажылдарын кылып эгелей берген. Бо хүннерде шаңнал акшаларны төлээри-биле "Ирбиш" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы, "Тоджинский" болгаш "Каа-Хемский" кооперативтиг аң болгаш тывыш ажыл-агыйлары-биле керээни чарган бис.

Алдын-оол КАНЗАЙ, Кызыл хоорай:

— 2007 чылдың 3-кү кварталының түңнели-биле алырга, бода малдың 27,9 хуу эвээжээнин "Тувинская правда" солунга дыңнаткан. А бо чаа үнүп келген 2008 чылда ол-ла солунга үнген түңнелдерни ап көөрге, 10,7 хуу өскен деп каан. 4 дугаар кварталда мынча хөй бода мал төрүттүнген дээрге, карышкактыг саннар эвес-тир бе?

Харыы: — Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының көдээ ажыл-агый эргелелдериниң болгаш килдистериниң яамыга ай санында берип турар отчеттарының түңнелдери-биле ниити бода малдың баш саны 2007 чылда 10,7 хуу өскен болуп турар. Октябрь 1-де республикада бода малдың бажы чыл эгезинге деңнээрге, 21,6 хуу өскен азы 129,7 муң баш турган, ноябрь 1-де 21 хуу хөй азы 129,4 муң бода мал турган. Ынчангаш бода малдың бажының саны кудулааның дугайында барымдаа чок боор турар. "Тувинская правда" солунда карышкактыг саннар бижип каан болза, кымдан алган саннарыл деп чүвени оларның боттарындан айтырарын сүмелээр-дир бис.

Даш-оол Ноокай, Кызыл хоорай:

— Эът өртээ аартаан-дыр, 200 рубль чеде берген. Кызылга тускай чиик өртектиг эът садар садыг ажыдар болза кандыгыл?

Харыы: — Көдээ ажыл-агый продукциязының өртээн өстүрбези-биле 2007 чылда Тыва Республиканың Чазаанының доктаалын үндүрген. Ону күүседири-биле күзүн янзы-бүрү ярмаркаларны удаа-дараа эрттирген бис. Чонга чиик өртекке көдээ ажыл-агый продукциязын доктаамал садып-саараары-биле бо чылын Кызыл хоорайга көдээ ажыл-агый рыногун ажыдары планда көрдүнген.

Чечек КОМБУ, Кызыл хоорай:

— Шээр малдың дүгүнүң өртээ чүге чиигээнил? Мурнунда 1 килограмм ангор өшкүнүң дүгү 120 рубль чедип турган болгай, ам көңгүс чер албас-тыр. Хой дүгүнүң өртээ оон-даа дора, 2-7 рубль хире боор.

Харыы: — 120 рубльге өшкү дүгүн кыдат сайгарлыкчылар садып ап турган болза, бо үеде өшкү дүгүнүң өртээниң куду деңнелде турарының чылдагааны болза, делегей рыногунда дүктүң өртээ куду боор турар.

Тыва хойлар бөдүүн дүктүг болганы-биле ооң ындыг-ла кончуг негеттинмейн турары-биле өртээ куду. Дужааган дүк өртээнге немей дотацияны база төлеп турар, бир килограммда 7 рубль.

Анай-Хаак Доңгак, Каа-Хем суурнуң чурттакчызы:

— Малчын араттарның хойдан, өшкүден кыргып алган дүгү ниитизи-биле каш тонна болганыл? Ону садып-сайгарарынга яамы кандыг деткимче чедиргенил? Деткимчени акша-биле үнелээрге, каш рубль болган ирги?

(Уланчызы 9-ку арында).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарынга болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчы албан-дужаалдарынга, Тыва АССР-ниң эргелеп-башкарылга болгаш күрүне эрге-чагыргазының органнарының албан-дужаалдарынга ажылдап турганнарның күрүне пенсиязынга ай санының немелдезиниң хемчээлин өстүрериниң дугайында

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың декабрь 3-те «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчы албан-дужаалдарынга болгаш Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарынга ажылдап турганнарга айның шалыңының хемчээлин өстүрериниң дугайында» № 219 Чарлыынга, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың ноябрь 12-де «Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарынга болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-дужаалдарынга ажылдап турганнарга чамдык социал магадылалдар дугайында» № 205 Чарлыының 6 пунктузунга, Тыва Республиканың Президентизиниң 1997 чылдың июль 14-те «Тыва АССР-иниң эргелеп-башкарылга болгаш күрүне эрге-чагырга органнарының албан-дужаалдарынга ажылдап турганнарның күрүне пенсиязынга немелде төлевирлер дугайында» № 46 Чарлыының 5 пунктузунга дүүштүр доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы Тыва АССР-ниң эргелеп-башкарылга болгаш күрүне эрге-чагырга органнарының албан-дужаалдарынга, Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарынга болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчы албан-дужаалдарынга ажылдап турганнарга күрүне пенсиязынга мурнунда 2007 чылдың декабрь 1-ден тургускан ай санының 1, 15 катап немелдениң хемчээлинге индексацияның хемчээлинден Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың апрель 4-те «Тыва Республиканың эргелеп-башкарылга болгаш күрүне эрге-чагырга органнарынга, Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарынга болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчы албан-дужаалдарынга ажылдап турганнарның күрүне пенсиязынга ай санының немелде төлевириниң хемчээлин өстүрериниң дугайында» № 73 Чарлыының 1 пунктузунга дүүштүр эде санаашкынны чорудар.

2.Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы бо Чарлыктың күүселдези-биле холбашкан чарыгдалдарның акшаландырыышкынын хандырар.

3.Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг боол кирер.

Кызыл хоорай

2008 чылдың январь 11 № 3.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлыын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

Тыва Республиканың хоойлужудулгазын федералдыг хоойлужудулга-биле дүүштүрер сорулга-биле доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2005 чылдың январь 20-де «Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының айтырыглары» № 79 Чарлыын күжүн чидирген деп санаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг боол кирер.

Кызыл хоорай

2008 чылдың февраль 18 № 18.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чамдык чарлыктарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

1.Дараазында чарлыктарны күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2005 чылдың январь 13-те «Тыва Республиканың Президентизиниң 1997 чылдың сентябрь 3-те № 78 «Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарын болгаш Тыва Республиканың күрүне албанының күрүне албан-дужаалдарын солуп ажылдап турганнарга чамдык социал магадылалдар дугайында» № 2 Чарлыы;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың май 17-де «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарының Даңзызынга өскерилгелер болгаш немелделер киирериниң дугайында» № 94 Чарлыы.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг боол кирер.

Кызыл хоорай

2008 чылдың февраль18 №19.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Кызыл кожууннуң көдээ суурлары Кара-Хаак,Черби, хоорай хевирлиг Каа-Хем сумузунуң муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзырының дугайында

2008 ч. 02.12 № 37/204-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 24 чүүлүнүң 4 пунктузунга дүүштүр база Кызыл кожууннуң Кара-Хаак сумузунуң Төлээлекчилер хуралының (2007 чылдың декабрь 24-те № 11 шиитпир), Черби (2007 чылдың декабрь 21-де № 13 шиитпир), хоорай хевирлиг Каа-Хем (2007 чылдың декабрь 17-де № 17 шиитпир) сумуларының Төлээлекчилер хуралдарының дилеглеринге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1.Кызыл кожууннуң көдээ суурлары Кара-Хаак, Каа-Хем Черби сумуларының муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Чеди-Хөл кожууннуң көдээ чурттакчылыг суурлары Элегес, Чал-Кежиг сумуларының муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзырының дугайында

2008 ч. 02.12 № 37/205-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 24 чүүлүнүң 4 пунктузунга дүүштүр база Чеди-Хөл кожууннуң Элегес сумузунуң (2008 чылдың январь 15-те № 2 шиитпир), Чал-Кежиг сумузунуң «2008 чылдың январь 15-те № 1 шиитпир) Төлээлекчилер хуралдарының дилеглеринге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1.Чеди-Хөл кожууннуң көдээ суурлары Элегес, Чал-Кежиг сумуларының муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссияларынга дагзыр.

2.Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2008 ч. 02. 12 № 37/206-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың апрель 11-де «Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 144/803-4 доктаалы-биле тургустунган Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргеш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол- кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузун удуртулга болдуруп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1.Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга:

1974 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, түр үеде ажылдавайн турар, комиссияның составынга Бүгү-российяның «Чаңгыс демниг» политиктиг партиязының девискээр салбырындан депшиттирген Май-оол Кимоолович Чашты томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Сүт-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2008 ч. 02.12 № 37/207-5 Кызыл хоорай

Комиссияның составынга чурттап турар черинден депшиттирген, Сүт-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү В.В. Доржунуң билдириишкинин сайгарып көргеш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 6 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1.Владислав Владимирович Доржуну Сүт-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгезин күүседип турар О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарының хүлээлгезин күүседип турар К.С. МОНГУШ.

Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2008 ч. 02. 13 № 38/210-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/722-4 доктаалы-биле тургустунган Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргеш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузун удуртулга болдуруп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1.Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга:

1973 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының система администратору, чурттап турар черинден депшиттирген Урана Владимировна Мижит-Доржуну;

1963 чылды төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, түр үеде ажылдавайн турар, Чеди-Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хуралындан депшиттирген Зоя Аякайевна Семис-оолду томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Муниципалдыг тургузугларның соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзырының дугайында

2008 ч. 02. 13 № 38/211-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 24 чүүлүнүң 4 пунктузунга дүүштүр, Чеди-Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хуралының (2008 чылдың январь 22-де № 7 шиитпир) дилээнге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1.Чеди-Хөл кожууннуң муниципалдыг соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Чеди-Хөл кожууннуң көдээ суурлары Сайлыг, Хову-Аксы, Хөлчүк, Хендерге сумуларының муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзырының дугайында

2008 ч. 02. 13 № 38/212-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 24 чүүлүнүң 4 пунктузунга дүүштүр, Чеди-Хөл кожууннуң Сайлыг сумузунуң (2008 чылдың январь 15-те № 1 шиитпир), Хову-Аксы сумузунуң (2008 чылдың январь 15-те № 1 шиитпир), Хөлчүк сумузунуң (2008 чылдың январь 15-те № 1 шиитпир), Хендерге сумузунуң (2008 чылдың январь 16-да № 10 шиитпир) Төлээлекчилер хуралдарының дилеглеринге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1.Чеди-Хөл кожууннуң көдээ суурлары Сайлыг, Хову-Аксы, Хөлчүк, Хендерге сумуларының муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр.

2.Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Улуг-Хем кожууннуң муниципалдыг соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин дагзырының дугайында

2008 ч. 02. 20 № 41/216-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң дугайында» Федералдыг хоойлунуң 24 чүүлүнүң 4 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Улуг-Хем кожууннуң муниципалдыг соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин Улуг-Хем кожууннуң муниципалдыг соңгулдалар эрттирер түр девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр.

2.Бо доктаалды Улуг-Хем кожууннуң түр девискээр соңгулда комиссиязынче чорудар.

3.Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарының хүлээлгезин күүседип турар К.С. МОНГУШ.

В.А.Соболеваның билдириишкининиң дугайында

2008 чылдың февраль 17 № 39/214-5 Кызыл хоорай

2008 чылдың февраль 3-те Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң соңгулда комиссиязынга бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксадырының дугайында билдириишкинни Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң соңгулда комиссиязының кежигүнү В.А.Соболева киирген.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29-ку чүүлүнүң 10-гу пунктузунга дүүштүр бир эвес комиссия кежигүнүн томуйлаан орган комиссия кежигүнүнүң бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксадырының дугайында шиитпирни бир ай дургузунда хүлээп албас болза, а соңгулда кампаниязының үезинде, референдумну доктааткан хүнден эгелеп болгаш референдумнуң кампаниязын төндүрер үеге чедир үеде – айыттынган органга комиссия кежигүнүнүң бодунуң бүрүн эргелерин соксадырының дугайында чок болза бодунуң хүлээлгелерин күүседирин болдурбайн турар өске-даа үндезиннерниң тыптып келгени-биле бижимел билдириишкинин киирген хүнден эгелеп, он хонук дургузунда ол комиссия кежигүнүнүң бүрүн эргелерин соксадырының дугайында шиитпирни ооң составынче кирип турары комиссия айыттынган хуусаа төнген хүнден эгелеп, үш хонук дургузунда хүлээп алыр.

Ынчап кээрге, Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң соңгулда комиссиязының кежигүнү В.А.Соболеваның бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксадырының дугайында шиитпирни Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының болгаш Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң соңгулда комиссиязының хүлээп алырының хуусаазы 2008 чылдың февраль 16-да эрткен.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 75-ки чүүлүнүң 7-ги пунктузу езугаар муниципалдыг районнуң, хоорай округунуң, федералдыг ужурлуткалыг хоорайның хоорай иштинде девискээриниң соңгулда комиссиязының азы ооң албан-дужаалдыг кижизиниң хамаатыларның соңгулда эргелерин болгаш хамаатыларның референдумга киржир эргезин хажыдып турар шиитпирлерин азы хөделиишкиннерин (хөделбээнин) Россия Федерациязының субъектизиниң соңгулда комиссиязынга хомудап болур. Хомудалдарны сайгарып көрүп турар соңгулда комиссиялары бо чүүлдүң 6-гы пунктузунга дүүштүр шиитпирни хүлээп алыр.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 75-ки чүүлүнүң 6-гы пунктузунга дүүштүр комиссияларның болгаш оларның албан-дужаалдыг кижилериниң хамаатыларның соңгулда эргелерин болгаш хамаатыларның референдумга киржир эргезин хажыдып турар шиитпирлерин болгаш хөделиишкиннерин (хөделбээнин) үстүнде турар комиссияга дорт хомудап болур. Ол комиссия хомудалды адаанда турар комиссияже чорутпайн хомудалды сайгарып көргеш, хомудалда бижээн байдалдар адаанда турар комиссияның көрүп турган чүүлү болбайн турар таварылгалардан аңгыда, дараазында шиитпирлерниң кайы-бирээзин хүлээп алыр:

а) хомудалды күүселде чок арттырар;

б) хомудап каан шиитпирни бүрүнү-биле азы ооң кезиин (хөделиишкинни (хөделбээнин)

(Уланчызы 6-гы арында).

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

хоойлу-дүрүмге таарышпас деп санаар) күш чок деп санаар база алыс утказының талазы-биле шиитпир хүлээп алыр;

в) адаанда турар комиссияга айтырыгны бүрүнү-биле дагын катап көөрүн хүлээндиргеш, хомудап каан шиитпирни бүрүнү-биле азы ооң кезиин (хөделиишкинни (хөделбээнин) хоойлу-дүрүмге таарышпас деп санаар) күш чок деп санаар база алыс утказының талазы-биле шиитпирни хүлээп алыр (тодаргай хөделиишкинни кылыр).

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29-ку чүүлүнүң 6-гы пунктузунуң «а» иштики пунктузунга дүүштүр шиитпирлеп бадылаар эргелиг комиссия кежигүнүн ооң бүрүн эргелериниң соксаар хуусаазы четпээнде комиссияның кежигүнү хүлээлгелеринден ону томуйлаан органның шиитпири-биле хостаары болза, комиссия кежигүнүнүң бодунуң бүрүн эргелерин соксадырының дугайында бижимел билдириишкинни киирген таварылгада, ынчан хостаар.

Үстүнде бижээн чүүлдү барымдаалааш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 75-ки чүүлүнүң 6-гы болгаш 7-ги пунктуларын удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29-ку чүүлүнүң 10-гу пунктузу-биле доктааткан хуусаада Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң кежигүнү Вера Александровна Соболеваның бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадырының дугайында шиитпирни хүлээп албайн турарының талазы-биле Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң соңгулда комиссиязының хөделбейн турарын хоойлуга таарышпас деп санаар.

2. Вера Александровна Соболеваның Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң соңгулда комиссиязының кежигүнүнүң бүрүн эргелеринден хуусаа бетинде соксадырының дугайында билдириишкинин күүседир.

3. Кызыл хоорайның муниципалдыг тургузуунуң соңгулда комиссиязының кежигүнүнүң хүлээлгелеринден Вера Александровна Соболеваны 2008 чылдың февраль 17-ден хуусаа бетинде соксадыр.

4. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

5. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарының хүлээлгелерин күүседип турар К.С.МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязының дугайында

2007 чылдың декабрь 30 №1120 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаанын доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязын тургузар.

2. Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязының кошкан составын;

Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязының дугайында кошкан дүрүмнү бадылаар.

3. Тыва Республиканың Чазаанын 2005 чылдың февраль 4-те №67 «Онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязын тургузарының дугайында», 2007 чылдың май 2-де №495 «Онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязын тургузарының дугайында» 2005 чылдың февраль 4-те Тыва Республиканың Чазаанын доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында» доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар.

Тыва Республиканың Чазаанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаанын 2007 чылдың декабрь 30-де №1120 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязының СОСТАВЫ

Ш.С.Иргит – Тыва Республиканың Чазаанын Даргазының бирги оралакчызы, даргазы

Э.Д.Байыр-оол – Россияның ОБЯ-зының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелиниң удуртукчузу, дарганың бирги оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Н.М.Монгуш – Тыва Республиканың девискээринге Хамааты камгалал талазы-биле ажыл-чорудулганы хандырарының, онза байдалдардан чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни камгалаарының болгаш сугларга камгалал талазы-биле агентилелдиң директору, дарганың оралакчызы;

Р.В.Опай-оол – Тыва Республиканың Чазаанын аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң эргелелиниң килдис начальниги, секретары;

М.К.Анай-оол – Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

А.Н.Буеров – Россияның ФАА-ның Тыва Республика талазы-биле кызыгаар эргелелиниң начальниги (дугуржулга езугаар);

А.Г.Гришеленок – Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыды;

К.Т.Даваа – Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды;

С.К.Долгар – Тыва Республиканың бойдус курлавырларының болгаш экология сайыды;

В.О.Донгак – Тыва Республиканың культура болгаш информастыг политика сайыды;

В.И.Ендан – Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыды;

Ю.А.Килижеков – Тыва Республиканың сан-хөө сайыды;

В.И.Лесняк – Тыва Республика талазы-биле иштики херектер сайыды (дугуржулга езугаар);

А.П.Ляпин – «Долгандыр хүрээлелдиң гидрометеорологиязының болгаш мониторингизиниң талазы-биле Тыва Республика төвү» ФКЭ-ниң начальниги (дугуржулга езугаар);

В.С.Монгуш – «Тываның авиа-шугумнары» ФКУБ-туң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга езугаар);

П.А.Морозов – Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш анъяктар политиказының сайыды;

А.Д.Ооржак – Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды;

Л.М.Ооржак – «Росхереглел хайгааралының» Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң начальниги;

О.С.Саая – Тыва Республиканың орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаа сайыды;

В.Ч.Салчак – «Тыва харылзааинформ» ААН-ның чиңгине директорунуң хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга езугаар);

Л.К.Салчак – Тыва Республиканың Арага продукциязынга күрүне тергиинделин хандырарының талазы-биле албанның удуртукчузу;

С.И.Тен – Тыва Республиканың Чазаанын Даргазының бирги оралакчызы – Тыва Республиканың экономика сайыды;

Тыва Республиканың Кызыл, Ак-Довурак хоорайларының болгаш кожууннарның ОБК-ның даргалары (дугуржулга езугаар).

Тыва Республиканың Чазаанын 2007 чылдың декабрь 30-де №1120 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязының дугайында ДҮРҮМ

1. Ниити чүүлдер

1.1. Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанын Комиссиязы Тыва Республиканың девискээринге бойдус болгаш техногенниг характерлиг онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле чаңгыс аай күрүне политиказын боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының болгаш организацияларның демниг хөделиишкиннерин хандырары-биле тургускан харылзаштырылга органы болур.

1.2. Комиссия бодунуң ажыл-чорудулгазында Россия Федерациязының Конституциязын, Тыва Республиканың Конституциязын, федералдыг хоойлужудулганы болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазын, а ол ышкаш бо Дүрүмнү удуртулга болдурар.

1.3. Комиссия бодунуң ажыл-чорудулгазын бойдус болгаш техногенниг характерлиг онза байдалдардан база өртке айыыл чок чоруктуң хандырылгазындан Тыва Республиканың чурттакчы чонун болгаш девискээрлерин камгалаарының талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының девискээр органнары, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнары база тус чер бот-башкарылгазының органнары-биле удур-дедир харылзаа аргазы-биле организастаар.

Комиссияның ооң баш билир чүүлдеринче кирип турар айтырыглар талазы-биле шиитпирлерин Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының бүгү органнары, а ол ышкаш Тыва Республиканың девискээринде турар организацияларның оларның организас-хоойлу-дүрүмнүг хевиринден хамаарылга чокка күүседири албан.

2. Комиссияның кол сорулгалары

Комиссия дараазында кол сорулгаларлыг:

- Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле чаңгыс аай күрүне политиказының боттандырылгазынга киржир;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының Чаңгыс аай күрүне системазының Девискээр адаккы системазының (моон ыңай – ОБКС ДАС) ажыл-чорудулгазын дүүштүрер;

- онза байдалдарны, өрттерни болдурбазының болгаш оларның чедирген уржуктарындан социал-экономиктиг когаралды эвээжедириниң айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының болгаш организацияларның удур-дедир харылзаазын быжыглаарынче угланган хемчеглерни ажылдап кылыр;

- ОБКС ДАС-ты сайзырадырының болгаш чаартырының, онза байдалдарда хөделиишкиннерге ооң органнарының эргелеп-башкарылгазының, күштерниң болгаш дериг-херекселдерниң доктаамал белен чорууң хандырарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаанга саналдар ажылдап кылыр;

- Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң болгаш девискээрлериниң эрге-ажыктарын камгалап онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле республика программаларының төлевилелдерин ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга киржир;

- боол болгу дег айыылдыг объектилерниң байдалының талазы-биле контрольду организастаар, онза байдалдарның тургустунуп болур черлерин баш удур көөр болгаш оларның чедирген уржуктарының когаралынга үнелел бээр;

- онза айыылдыг боол болур объектилерниң багай салдарынга таваржып болур девискээрлерде долгандыр бойдус хүрээлеңиниң байдалынга доктаамал хайгааралдар организастаарының талазы-биле саналдарны ажылдап кылыр;

- Тыва Республикага онза байдалдарны болдурбазынче угланган экономиктиг болгаш хоойлу-дүрүмнүг хемчеглер системазын тургузарын организастаар болгаш техногенниг, экологтуг болгаш өртке айыыл чок чорукту хандырар;

- онза байдалдарны узуткаарының талазы-биле сан-хөө болгаш материалдыг курлавырларны тургузарының болгаш ажыглаарының талазы-биле саналдарны ажылдап кылыр;

- тус чер бот-башкарылгазының органнарының комиссияларының ажыл-чорудулгазын харылзаштырар, онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының айтырыгларының талазы-биле оларның-биле удур-дедир ажылдаар, а херек апарган таварылгада – ол комиссияларга онза байдалдарны узуткаарынга дуза көргүзери-биле күштерни болгаш дериг-херекселдерни чорударының дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың кожа субъектилериниң комиссиялары база хөй-нииити организациялары-биле удур-дедир харылзааны организастаар;

- Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң болгаш девискээрлериниң айыыл чок чоруунуң айтырыгларын шиитпирлээриниң талазы-биле эртем-шинчилел ажылдарын организастаар;

- Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдар айыылының болгаш тургустунуп болурунуң байдалында республиканың албаннарының хөделиишкиннерин удуртур;

- чонну чайладыр көжүрерин планнаар болгаш организастаар, эвакуастаан чоннуң турар черин илередир болгаш онза байдалдарны узуткаанының соонда, ону доктаамал чурттап турар черлеринче дедир эгидерин чорудар;

- онза байдалдардан чоннуң болгаш девискээрлерниң камгалалының талазы-биле медээлер чыылдазын болгаш солчулгазын организастаар;

- онза байдалдарны болгаш өрттерни баш удур болдурбазының айтырыгларының талазы-биле ОБКС ДАС-тың удуртулга органнарының албан-дужаалдыг кижилериниң профессионал белеткелиниң болгаш мергежилиниң деңнелин бедидер, бойдус болгаш техногенниг характерлиг онза байдалдардан камгалал талазы-биле база өртке айыыл чок чорук хемчеглеринге чонну өөредир;

- онза байдалдарны баш удур болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорук талазы-биле мурнакчы ада-чурт болгаш даштыкы арга-дуржулганы өөренип көөр болгаш шиңгээдир;

- онза байдалдар тургустунарынга чедирген аварияларның болгаш өрттерниң чылдагааннарының истелгезин болгаш республикага материалдыг когаралдың чедирген уржуктарын тодарадылгазын организастаар;

- бойдус болгаш техногенниг характерлиг онза байдалдардан болгаш өрт айыылындан Тыва Республиканың чурттакчыларын болгаш девискээрлерин камгалаарының талазы-биле үстүнде турар органнарның хүлээп алганы шиитпирлерниң, а ол ышкаш айтыышкын документилериниң негелделериниң күүселдезиниң контролюн организастаар;

- Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдар тургустунуп келген таварылгада, материалдыг дузаның хуваалдазын болгаш ажыглалын организастаар.

3. Комиссияның кол хүлээлгелери

Комиссия аңаа дааскан сорулгаларга дүүштүр:

- бодунуң баш билир айтырыгларының иштинге Тыва Республикага онза байдалдарны баш удур болдурбазының болгаш узуткаарының, өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле айтырыгларны көөр;

- ОБКС ДАС-ты, ооң ажылының хевирлерин болгаш аргаларын чаартырының талазы-биле хемчеглерни чорударын, аңаа эргежок чугула нормативтиг хоойлу-дүрүм баазазын тургузарын организастаар;

- онза байдалдарны баш удур болдурбазының болгаш узуткаарының болгаш өртке айыыл чок чорук талазы-биле нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын хүлээп алыры-биле Чазактың Даргазынга болгаш Тыва Республиканың Чазаанга саналдарны ажылдап кылыр;

- техногенниг үрелиишкинниң, хай-халаптың, бойдус болгаш экологтуг халаптарның болгаш улуг өрттерниң чедирген уржуктарының түңнелинде тургустунуп кээп болур долгандыр хүрээлелдиң байдалының мониторингизиниң, Тыва Республиканың девискээринге боол болур байдалдың баш удур көрүүшкүнүнүң болгаш үнелээшкининиң ажылдап турар системазын сайзырадырының талазы-биле саналды киирер;

- болган онза байдалдарның болгаш өрттерниң анализин организастаар, онза байдалдарның болгаш өрттерниң чедирген аар уржуктарын чиигедир талазы-биле Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң болгаш экономиказының сонуургалдарынга хемчеглерниң үезинде ажылдап кылыышкынын болгаш эрттирилгезин хандырар;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле республиканың тускай сорулгалыг болгаш эртем-техниктиг программаларын ажылдап кылырынга киржир;

- республикага онза-байдалдарның болгаш өрттерниң уржуктарының аар чоруун болдурбазының болгаш эвээжедириниң талазы-биле хемчеглер боттандырарынга эргежок чугула сан-хөө болгаш материал-техниктиг хандырылга талазы-биле саналды Тыва Республиканың Чазаанга бадыладыры-биле ажылдап кылыр болгаш киирер;

- Комиссияның баш билир айтырыгларынче кирип турар айтырыглар талазы-биле федералдыг хоойлуларның болгаш нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының, Тыва Республиканың хоойлуларының болгаш өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының күүселдезиниң контролюн организастаар;

- онза байдалдарның тургустунганының дугайында чурттакчы чонга үезинде дыңнадыышкынны болгаш оларның узуткаашкынының чоруп турарының долу чырыдылгазын хандырар;

- онза байдал түңнелинде тургустунуп келген республикада байдалга үнелелди чорудар;

- онза байдалдарда бүгү республика азы элээн каш муниципалдыг тургузуглар талазы-биле эвакуация хемчеглериниң талазы-биле шиитпирни хүлээп алыр, оларның күүселдезин хынаар;

- онза байдалдар үезинде чурттакчы чонну массалыг информация чепсектери таварышты республикада байдал дугайында болгаш ынчан бодун алдынарының чурумнарының дугайында дыңнадыр;

- онза байдалдарның, улуг өрттерниң узуткаашкынын организастаар, Тыва Республиканың чурттакчы чонунга азы элээн каш муниципалдыг тургузугларның девискээрлерин таваан онза айыылдыг характерлиг болуп турар онза байдалдар үезинде авария-камгалал болгаш соңгаарладып болбас өске-даа ажылдарны боду дорт удуртур. Бодунуң күжү болгаш дериг-херекселдери чедишпес таварылгада, дузалаарының дугайында дилегни күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарынга киирер;

- онза байдалдарны болгаш оларның чедирген уржуктарын узуткаары-биле сан-хөө болгаш материалдыг курлавырларны ажыглаарының талазы-биле саналды доктааткан чурум езугаар Тыва Республиканың Чазаанга киирер;

- ОБКС ДАС-тың комиссияларынга онза байдалдарның чедирген уржуктарын узуткаарының талазы-биле ажылдарны чорударынга, оларның башкарылгазынга аңгылап берген күштерни болгаш дериг-херекселдерни үретүңнелдиг ажыглаарынга контрольду болгаш дуза чедирилгезин боттандырар;

- онза байдалдар районнарында, үрелиишкинниг объектилерде, бажыңнарда болгаш оларга чоок девискээрлерде долгандыр турар бойдус хүрээлеңиниң байдалынга үзүктел чок контроль талазы-биле Тыва Республиканың девискээринге организацияларның ажыл-чорудулгазын организастаар болгаш харылзаштырар;

- тургустунган байдалда чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазының болгаш Тыва Республиканың экономиказының быжыг ажылының талазы-биле ОБКС ДАС-тың ажыл-чорудулгазын организастаар болгаш харылзаштырар;

- когарааннарга эргежок чугула социал камгалал чедирилгезиниң талазы-биле республикага күрүне органнарының болгаш хөй-нииити организацияларының хөделиишкиннерин таарыштырар;

- дарый медеглел табелинге дүүштүр, а ол ышкаш негелде езугаар Тыва Республиканың Чазаанга болгаш эрге-чагырганың федералдыг органнарынга республикада байдал болгаш онза байдалдарның узуткаашкынының чоруп турарының дугайында медеглелди белеткээр.

- онза байдалдардан болгаш өрттерден камгалал талазы-биле чурттакчы чоннуң эргелерин хандырары-биле хемчеглер күүселдезин организстаар болгаш контрольдаар.

4. Комиссияның эргелери

Комиссия салдынган чорулгаларны шиитпирлээрде болгаш аңаа даасkан хүлээлгелерни күүседирде:

- Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының, өнчү хевиринден болгаш ведомстволуг хамаарылгазындан хамаанчокка Тыва Республиканың девискээринде турар азы бодунуң ажыл-чорудулгазын боттандырып турар юридиктиг эргелиг черлерниң болгаш хуу кижилерниң күүседири албан шиитпирлерни бодунуң баш билир айтырыгларының иштинге хүлээп алыр;

- бодунуң хуралдарынга онза байдалдарны болдурбазы болгаш узуткаары болгаш өртке айыыл чок чорукту хандырары-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының, организацияларның болгаш хөй-ниити кattыжыышкыннарының төлээлерин дыңнаар;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорук талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазының үретүңнелдиин бедидеринче угланган шиитпирлерни хүлээп алыр, оларның күүселдезин контрольдаар;

- бодунуң баш билир чүүлдеринче кирип турар айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарынче саналдар киирер;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының болгаш өртке айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле девискээр, албан хүлээлге болгаш ведомстволуг ОБКС ДАС-терниң ажыл-чорудулгазынга контрольду боттандырар;

- ОБКС ДАС-тың составынче кирип турар күштерниң болгаш дериг-херекселдерниң белеткелинге болгаш белен чоруунга контрольду боттандырар;

- ооң ажылынга эргежок чугула айтырыглар талазы-биле бодунуң баш билир айтырыгларының иштинге берген материалдарны (медээлерни) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының албан-дужаалдыг кижилеринден, а ол ышкаш өнчү хевиринден хамаарылга чокка юридиктиг эргелиг черлерден болгаш хуу кижилерден алыр;

- ОБКС ДАС-тиң онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының талазы-биле ажылының байдалын көөр болгаш аңаа үнелел бээр, Комиссияның хуралынга бо айтырыг талазы-биле удуртукчуларны дыңнаар, юридиктиг эргелиг черлерниң болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң буруузу-биле онза байдал айыылы тургустунуп келген азы болу берген таварылгада, оларны административтиг харыысалгага онаарының дугайында айтырыгны доктааткан чурум езугаар тургузар;

- организастыг хоойлу-дүрүм хевиринден хамаанчокка республикада объектилерниң ажылын оларга халап уржуктарлыг үрелиишкиннер айыылы тургустунуп келгенде, онза байдал девискээринде турар объектилерниң ажылдакчыларының амыдыралынга болгаш кадыкшылынга айыыл тургустунуп келгенде, түр соксадырынче угланган хемчеглерни, а ол ышкаш объектилерниң албан-дужаалдыг кижилери онза байдалдардан камгалал болгаш өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле хоойлужудулганы күүсетпээнде, доктааткан чурум езугаар хемчеглер алыр;

- онза байдалдардан болгаш өртке айыылдан чонну болгаш девискээрлерни камгалаарының талазы-биле хоойлужудулга хажыдыышкынының барымдааларының талазы-биле долу хыналдаларны чорударының дугайында күүсекчи эрге-чагырганың девискээр органнарынга, контроль болгаш хайгаарал органнарынга даалгалар бээр;

- онза байдалдарның чедирген уржуктарын узуткаарының талазы-биле ажылдар удуртулгазынга дуза көргүзери-биле муниципалдыг тургузугларның, организацияларның, ведомстволарның комиссияларынче оперативтиг бөлүктү чорудар;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының талазы-биле ажылдар күүседиринге транспортту болгаш материал-техниктиг херекселдерни оларның ведомстволуг чагыртылгазындан хамаарылга чокка доктааткан чурум езугаар киириштирер эргелерлиг болур.

5. Комиссияның составы

5.1. Комиссияның составын Тыва Республиканың Чазаа тодарадыр болгаш бадылаар.

Комиссияның составынче Комиссияның даргазы, ооң бирги оралакчызы болгаш оралакчызы, а ол ышкаш Комиссияның кежигүннери кирер.

5.2. Комиссияның ажыл-чорудулгазының тодаргай хемчеглерин удуртуру-биле Комиссияның даргазының оралакчыларын томуйлаар.

Комиссияның даргазының чарлыы-биле Комиссияның ажылы-биле холбашкан чамдык документилерни ажылдап кылыр, оларга чагырткан күштерниң болгаш дериг-херекселдерниң онза байдалдарда хөделиишкиннерге белеткелин организастаар.

Комиссияның даргазының оралакчылары боттарының баш билир чүүлдеринче кирип турар айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың девискээринде турар бүгү организацияларның күүседири албан чарлыктарны болгаш айтыышкыннарны бээр эргелиг.

6. Комиссияның ажылын организастаары

Комиссияның ажылын Комиссияның даргазының бадылаары чыл планынга дүүштүр организастаар.

Комиссияның хуралын чугула херек апарган үеде, ынчалза-даа кварталда чаңгыстан эвээш эвес катап эрттирер.

Комиссияның шиитпирин хуралга ооң кежигүннериниң чартыындан хөй кезии олуржуп турда, хөйүнүң бадылаашкыны-биле хүлээп алыр.

Комиссияның хуралынче ооң кежигүннери болбайн турар удуртукчуларны, специалистерни чалап болур.

6.1. Комиссияның кежигүннери оларга даандырган айтырыгларны шиитпирлээри-биле оларга албан аайы-биле чагыртып турар специалистерни кииріштирер эргелиг. Оларга чагыртпайн турар специалистерни Комиссияның составынга ажылче ол специалистерниң ажылдап турары организацияларның удуртукчулары-биле дугуржулга езугаар кииріштирип болур.

6.2. Хуралдарның ажылын организастаарынга болгаш белеткээринге Комиссияның чанынга доктаамал ажылдап турар ажылчын бөлүктү тургузар (моон ыңай – ажылчын бөлүк).

Ажылчын бөлүк Комиссияның хуралдарының аразында үеде ооң ОБКС ДАС-тың ажыл-чорудулгазында тургустунуп келген нарын айтырыгларга оперативтиг хемчег алыр айтырыглар талазы-биле хүлээлгелерни күүседир. Ажылчын бөлүктүң ажылын Россияның ОБЯның Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелиниң удуртукчузу – Комиссияның даргазының бирги оралакчызы удуртур. Ажылчын бөлүктүң хууда составын, тургузуун Комиссияның даргазы тодарадыр. Ажылчын бөлүктүң составынче Комиссияның кежигүннеринден аңгыда, эргежок чугула апарган таварылгада, өске-даа специалистерни киирип болур.

Ажылчын бөлүктүң кол сорулгалары:

- Комиссияның баш билир чүүлдеринче кирип турар айтырыгларны баш удур көөрү;

- Комиссияның шиитпирлериниң боттандырылгазынга контроль;

- бодунуң баш билир айтырыгларының иштинге ОБКС ДАС-тың ажыл-чорудулгазы, өртке айыыл чок чорук деңнелин бедидеринче, бойдус болгаш техногенниг характерлиг онза байдалдарны болдурбазынче угланган хемчеглер организастаашкыны болгаш эрттирилгези-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлеп турар республика албаннарының ажыл-чорудулгаларын харылзаштырары;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле хемчеглерниң боттандырылгазының үезинде бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның оларның ведомстволуг чагыртылгазындан болгаш өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка ажыл-чорудулгазын харылзаштырары;

- ОБКС ДАС-тың хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын ажылдап кылыры болгаш Комиссияга киирери болур.

Ажылчын бөлүк:

- Комиссияның баш билир чүүлдеринде турар айтырыглар талазы-биле материалдарны болгаш медээлерни Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарындан, республика девискээринде турар бүдүрүлгелерден, албан черлеринден болгаш организациялардан негээр болгаш алыр;

- Комиссияның шиитпирлериниң күүселделерин хынаары-биле ажылчын бөлүктүң кежигүннериниң санындан түр комиссияларны тургузар;

- онза байдалдарны болдурбазының болгаш узуткаарының база өртке айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле хемчеглер күүселдезиниң дугайында бүдүрүлгелер, албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларын дыңнаар эргелиг болур.

Ажылчын бөлүктүң удуртукчузунуң бадылааны шиитпирни ажылчын бөлүктүң кежигүннери күүседири албан болур. Тодаргай айтырыгларны көргениниң түңнелдери-биле Ажылчын бөлүк Комиссияның удуртулгазынга айтыышкын хевирлиг кылдыр долдуруп болур саналды белеткээр.

Ажылчын бөлүк айтырыглар көрүлдезин Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының, тус чер бот-башкарылгазының болгаш саналдарны белеткээн организацияларның төлээлериниң киржилгези-биле чорудар. Ооң-биле ажылчын бөлүктүң удуртукчузунга ажылчын бөлүктүң кежигүннериниң, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының болгаш республика девискээринде турар организацияларның төлээлериниң киржир бөлүүн тодарадыр эргени бээр.

Ажылчын бөлүктүң хуралын эргежок чугула апарган таварылгада чыылдырар.

6.3. Онза байдалдарны тус черге мөөңнээринге болгаш узуткаарынга чогуур ОБКС ДАС-тың удуртулга органнарынга дуза көргүзери болгаш ажылдарны удуртуру-биле Комиссияның удуртукчузу Комиссияның оперативтиг бөлүктерин тургузар.

Оперативтиг бөлүктерниң составын онза байдал айыылы тургустунуп келген тодаргай байдалды көрүп тургаш тургузар болгаш тодарадыр.

Оперативтиг бөлүктерниң кол сорулгалары:

- чылдагааны илередир ажылды организастаары, бооп болур онза байдалдың болгаш өрт айыылының характерин өөренип көөрү, бооп болур байдалды баш удур көөрү болгаш онза байдалды болдурбазының талазы-биле саналдарны белеткээри;

- онза байдалдарның болгаш өрттерниң чедирген уржуктарын узуткаарынга күштерни болгаш дериг-херекселди ажыглаарының, организациялардан болгаш хамаатылардан дуза хевирлиг кылдыр кирип турар материалдыг болгаш өске-даа акша-хөреңгилерниң хуваалдазының талазы-биле саналдарны белеткээри болур.

Оперативтиг бөлүктерниң сорулгалары тургустунуп турар байдалга хамаарыштыр айтыышкын-биле оларның онза байдал азы улуг өрт районунче чорууру-биле тодараттынып болур.

Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанның дугайында Дүрүмге өскерилгелерни кииририниң дугайында

2007 чылдың декабрь 30 №1126 Кызыл хоорай

Бойдус ажыглалынга болгаш долгандыр турар хүрээлелдиң адырынга бүрүн эргезин боттандырып чорудар талазы-биле хемчеглерни ажыктыг организастаарын Тыва Республиканың девискээринге хандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1.Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 14-те «Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанның дугайында Дүрүмнү болгаш ооң структуразын бадылаар дугайында» №596 доктаалы-биле бадылаан, Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанның дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни киирер;

1) Бирги кезээниң 1-ги пунктузунда «Ниити чүүл»;

а) «адырга контрольду болгаш хайгааралды боттандырар» деп сөстүң соонга «болгаш долгандыр турар хүрээлелди» деп сөстерни немээр;

б) дараазында утkалыг немелдени домакка киирер;

«Албанның кыскалаткан ады — ТР-ниң Бойдус курлавырлар албаны»;

2) «Бүрүн эргези» 2-ги кезээниң 5-ки пунктузунуң 5.2 пунктузунуң адаанда 5.2.12 абзазын дараазында редакция-биле киир бижиир;

«5.2.12. долгандыр турар хүрээлелге багай салдарны чедиргени дээш төлевирлерни үезинде болгаш долузу-биле төлээри болгаш шын санаары, тыртып алыры дээш»;

3) 6-гы пунктунуң 6.8-6.11 пунктуларының адаанга дараазында утkалыг немелдени киирер;

«6.8. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың бойдус камгалалының хоойлужудулгазының негелдезин юридиктиг албан черлериниң болгаш хуу кижилерниң сагыыры дээш контроль болгаш хайгаарал талазы-биле хыналдаларны болгаш өске-даа хемчеглерни Тыва Республиканың девискээринге организастаар болгаш эрттирер;

6.9. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгаларында тургусканы-биле административтиг чурум хажыдыышкыннарының дугайында херектерни болгаш административтиг салдар чедирер хемчеглерни ажыглаар,Албанның бүрүн эргезиниң хемчээлинге протоколдарны тургузар болгаш сайгарып көөр, а база лицензияның негелдезин, нормативтиг эрге-хоойлу актыларында болгаш чурумунда албан күүседир негелдени хажыткан буруулуг кижилерни харыысалгага онаарының дугайында материалдарны суд болгаш лицензияны берип турар органнарже чорудар;

6.10. бойдус камгалалының хоойлужудулгазында хажыдыышкыннарны чайладыр дугайында бижимел дыңнадыгларны албан күүседири-биле хуу кижилерге, хууда сайгарлыкчыларга болгаш ведомствога хамаарылгазы болгаш өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка юридиктиг албан черлеринге бээр;

6.11.Россия Федерациязының хоойлужудулгазының тургускан чурумунга дүүштүр, долгандыр турар хүрээлелдиң камгалалының адырынга, юридиктиг албан черлериниң болгаш хамаатыларның албан күүседир хүлээлгезиниң хажыдыышкыннарын үзе шавар болгаш ону болдурбазынче угландырганын кызыгаарлаар, сагындырар болгаш профилактиктиг байдалдыг хемчеглерни тургустунган чурум-биле ажыглаар.».

2.Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

«Чуга дош» операцияны Тыва Республиканың девискээринге эрттирериниң дугайында

2007 чылдың декабрь 17 №1070 Кызыл хоорай

1994 чылдың декабрь 21-де «Техногенниг байдалдыг болгаш бойдустуң онзагай байдалындан чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни камгалаар дугайында» №68 Федералдыг хоойлунуң 11-ги чүүлүнге дүүштүр,Тыва Республиканың хемнеринге болгаш суг хөөлбектеринге дош бадып болгаш дош доңуп турар үеде кижилерниң айыыл чок чоруун хандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. «Чуга дош» операцияны Тыва Республиканың девискээринге 2007 чылдың декабрь 15-тен 2008 чылдың апрель 15-ке чедир эрттирер.

2.Тыва Республиканың девискээринге Хамааты камгалал, онза байдалдардан чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни база сугдан камгалаар адырынга ажыл-чорудулганы хандырар талазы-биле агентилел;

Тыва Республиканың суг объектилериниң дожунуң айыыл чок чоруунуң дугайында профилактиктиг утkалыг материалдарны солуннарга чырыдар болгаш телевидениеге көргүзерин организастаар;

2007 чылдың декабрь 15-ке чедир, дош бадарының болгаш дош доңуп турар үеде хемнерге болгаш суг хөөлбектеринге болуушкуннарны болдурбас болгаш чайладыр сорулга-биле республиканың онза байдалдар системазының адаанда девискээрлерде турар системаларының белен турарын Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының администрациялары-биле кады чорудар.

3.Кышкы үеде автотранспорттуң болгаш чадаг кижилерниң дош кыры-биле хем кежер кежиглерин ажыглаарынга белеткелин хандырарын Тожу,Каа-Хем,Кызыл болгаш Улуг-Хем кожууннарның муниципалдыг тургузугларының чагыргаларынга сүмелээр.

4. Муниципалдыг тургузугларның чагыргаларынга сүмелээри болза:

-айыылдыының дугайында сагындырып турар медээ демдектерин хемнер болгаш суг хөөлбектериниң эриктеринге 2007 чылдың декабрь 15-ке чедир тургузар, а ол ышкаш автотранспорттуң шупту хевирлериниң дош кыры-биле кежерин хоруп турар;

хемнерге болгаш суг хөөлбектеринге онзагай байдалдар болгаш болуушкуннар тургустунуп келгенде, ооң уржуктарын чайладырынга, яамыларның болгаш ведомстволарның адырлары-биле үезинде кады хөделирин организастаар;

хемнерге болгаш суг хөөлбектеринге аас-кежик чок таварылгаларны болгаш ооң уржуктарын узуткаарын база болдурбазының талазы-биле немелде хемчеглерни алыр, ол ышкаш девискээринде турар дош кежиглериниң байдалын тус черде турар муниципалдыг тургузугларын контрольдаары дээш.

5. Кышкы үеде суг объектилеринге айыыл чок чоруктуң чурумунуң дугайында өөреникчилерниң кичээлдеринге профилактиктиг беседаларны өөредилге албан черлеринге эрттирерин Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы организастаар.

6. Тыва Республиканың күүседикчи эрге-чагырга органнары, организациялар болгаш бүдүрүлгелер өнчүнүң хевириниң болгаш ведомствога хамааржыры хамаарылга чокка, ажылдап турар кижилерге доштуң айыыл чок чоруунуң темазынга профилактиктиг беседаны эрттирер.

7. Дош кыры-биле чадаг кижилер кежер черлерге, балыкчыларның чыглыр суг хөөлбектеринге болгаш хемнер кыдыынга дош доңуп болгаш дош бадыышкынының үезинде болуушкуннарны болдурбас болгаш узуткаар сорулга-биле патрульдуг дежурныйлаашкынны организастаарын Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызынга,Россия Федерациязының онза байдалдар талазы-биле яамызының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелинге, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының чагыргаларынга сүмелээр.

8. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

9. Бо доктаалдың күүселдези дээш контрольду Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының комплекстиг, социал-экономиктиг хөгжүлде эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының хүлээлгезин күүседип турар А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының «Санаторий-курорт дузазының республика төвү» күрүне албан черин дүжүрериниң дугайында

2007 чылдың декабрь 25 №1099 Кызыл хоорай

РФ-тиң Хамааты кодекизиниң 61 чүүлү, ТР-ниң 2001 чылдың ноябрь 9-та «Тыва Республиканың күрүне өнчүзүн эргелеп-башкарарының дугайында» №1143 хоойлузунуң 41 чүүлү езугаар Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. ТР-ниң Кадык камгалал яамызының «Санаторий-курорт дузазының республика төвү» күрүне албан черин дүжүрер.

2. ТР-ниң Кадык камгалал яамызының «Санаторий-курорт дузазының республика төвү» күрүне албан черин дүжүрериниң талазы-биле комиссияның составын бадылаар.

3. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының «Санаторий-курорт дузазының республика төвү» күрүне албан черин дүжүрериниң талазы-биле комиссиязы ТР-ниң Кадык камгалал яамызының «Санаторий-курорт дузазының республика төвү» күрүне албан черин дүжүрери-биле юридиктиг ажылдарны болгаш кол организастыг хемчеглерни хоойлужудулгада тургускан чурум езугаар күүседир.

4. Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү хамаарылганың яамызы хоойлужудулга езугаар тургускан хуусаада:

Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының «Санаторий-курорт дузазының республика төвү» күрүне албан черин дүжүрериниң төнчү болгаш шилчилге чадазының балансызын бадылаар.

5. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

6. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү хамаарылгазының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның болгаш ооң тургузуунуң дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында

2007 чылдың май 15 №605 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың апрель 18-те №9 «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының тургузуунуң дугайында» Чарлыынга үндезилеп, Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның болгаш ооң тургузуунуң дугайында кошкан Дүрүмнү бадылаар.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албан Тыва Рес-

публиканың хоойлужудулгазын Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының 2007 чылдың апрель 18-те №9 «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының тургузуунуң дугайында» Чарлыынга болгаш бо доктаалга дүүштүр ажылдап кылыр сорулга-биле Албанның ажыл-чорудулгазының адырынга хамааржыр нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының төлевилелдерин Тыва Республиканың Чазаанче киирер.

3. Тыва Республиканың Чазаанның 2005 чылдың февраль 7-де №95 «Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның болгаш ооң тургузуунуң дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында», Тыва Республиканың Чазаанның 2005 чылдың ноябрь 10-да №1238 «2005 чылдың февраль 7-де №95 «Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның болгаш ооң тургузуунуң дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» Тыва Республиканың Чазаанның доктаалынга өскерилге киирериниң дугайында», 2006 чылдың март 15-те №292 «Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның дугайында Дүрүмге өскерилге киирериниң дугайында», 2007 чылдың январь 25-те №121 «Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның тургузуун бадылаарының дугайында» доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар.

4. Тыва Республиканың Культура болгаш информастыг политика яамызы бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парладыр.

Тыва Республиканың Чазаанның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаанның 2007 чылдың май 15-те №605 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албан дугайында ДҮРҮМ

I. Ниити дүрүмнер

1. Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албан Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглаарының талазы-биле саң-хөө-бюджет адырынга контроль болгаш хайгаарал талазы-биле хүлээлгелер боттандырар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органы болур.

2. Албанның ажыл-чорудулгазының удуртулгазын Тыва Республиканың Чазаанның Даргазы боттандырар.

3. Албан бодунуң ажыл-чорудулгазында Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазын, а ол ышкаш бо Дүрүмнү удуртулга болдурар.

4. Албан бодунуң ажыл-чорудулгазын ат салган дугуржулгалар үндезининге күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнары, Тыва Республиканың база Россия Федерациязының субъектилериниң күүсекчи эрге-чагыргазының органнары, тус чер бот-башкарылгазының органнары, Тыва Республиканың девискээринде турар хөй-нийти каттыжыышкыннары болгаш өске-даа организациялар-биле удур-дедир харылзаа аргазы-биле боттандырар.

II. Эргелери

5. Албан ажыл-чорудулгазының доктааткан адырынга дараазында эргелерлиг болур:

5.1. Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазының үндезининге болгаш күүселдезинге бодунуң баш билир айтырыгларының иштинге бодунуң хоойлу-дүрүм актыларын үндүрер;

5.2. Ажыл-чорудулгазының доктааткан адырында Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазының сагылгазынга хыналданы боттандырар;

5.3. Албанның баш билир айтырыгларының иштинге хоойлужудулгага дүүштүр:

5.3.1. Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилериниң, республика өнчүзүнде материалдыг үнелиг чүүлдерниң сорулгазынга болгаш үре-түңнелдиг ажыглалынга;

5.3.2. Тыва Республиканың республика бюджединиң бюджет акша-хөреңгилериниң кол башкарыкчыларының, башкарыкчыларының болгаш алыкчыларының бюджет акша-хөреңгилери-биле операцияларынга, а ол ышкаш бюджет чээлилериниң, бюджет инвестицияларының болгаш үндүрүп бериишкинниң негелдезиниң күрүне магадылалдарының, бюджет акша-хөреңгилериниң тускай сорулгазынга ажыглалының болгаш дедир эгидилгезиниң операцияларынга;

5.3.3. саң-хөө-бюджет адырында хоойлужудулга хажыдыышкыннарын хынап турар организацияларның болгаш (азы) ооң үстүнде турар органнарның үезинде болгаш долу эдеринге, ооң иштинде акша-хөреңгини эки тура-биле эгидеринге;

5.3.4. Тыва Республиканың республика бюджединден Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджеттеринге үндүрүп берген субвенцияларның, бюджет чээлилериниң болгаш өске-даа тускай сорулгалыг акша-хөреңгилерниң ажыглалынга контрольду болгаш хайгааралды чорудар;

5.4. боттандырар хүлээлгелери:

5.4.1. Тыва Республиканың республика бюджединиң Албанны тударынга болгаш Албанга дааскан хүлээлгелерни боттандырарынга көрдүнген акша-хөреңгилериниң кол башкарыкчызының болгаш алыкчызының хүлээлгелерин;

5.4.2. хамаатыларның хүлээп алыышкынын, хамаатыларның аас-биле база бижимел-биле дилеглериниң үезинде болгаш долу көрүлдезин, билдириишкин ээлеринге харыыларны оларга хамаарыштыр шиитпирлерниң болгаш чорудулгаларның хүлээп алыышкынын хандырарын Албанның баш билир чүүлдеринге хамааржыр айтырыглар талазы-биле хоойлужудулга езугаар доктааткан хуусаада;

5.4.3. күштүг хоойлужудулгага дүүштүр бодунуң баш билир айтырыгларының иштинге административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында херектер талазы-биле ажылдарны;

5.4.4. ажыл-чорудулганың доктааткан адырынга отчет, өске-даа барымдаалыг медээ чыылдазын болгаш эде ажылдаашкынын;

5.4.5. Албанның ажыл-чорудулгазының үезинде чыгдына берген архив документилериниң четчелээшкинининиң, кадагалалының, учедунуң болгаш ажыглалының талазы-биле ажылды;

5.4.6. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының чагыглар киирер адырынга Тыва Республиканың херегледелинге бараанар сөөртүп садып эккээринге, ажылдар күүседиринге, ачы-дуза чедирилгезинге чагыглар киирген талазы-биле планныг болгаш пландан дашкаар хыналдаларны боттандырар.

5.5. Албанның баш билир чүүлдеринге хамааржыр айтырыглар талазы-биле суд органнарынга Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының болгаш Тыва Республиканың Чазаанның эргелерин болгаш эрге-ажыктарын доктааткан чурум езугаар төлээлээр.

5.6. Албанның ажылдакчыларының профессионал белеткелин, оларның эде белеткелин, билиг бедидерин болгаш стажировканы организастаар;

5.7. Тыва Республиканың Чазаанның Даргазынга хыналда ажылдарның түңнелдери-биле анализтиг медээни болгаш саң-хөө-бюджет адырында Тыва Республиканың хоойлужудулгазын чаартырының талазы-биле саналды, а ол ышкаш Албанның ажыл-чорудулгазының ажылының планнарын болгаш отчеттарын киирер;

5.8. саң-хөө-бюджет адырынга контрольдуң болгаш хайгааралдың чаңгыс аай информация системазын тургузарын болгаш чорударын организастаар;

5.9. Албанның ажыл-чорудулгазының үезинде алган чажыт медээниң кадагалалынга болгаш камгалалынга чогуур чурумну хандырар, ооң иштинде күрүне чажыдынга;

5.10. Албанның хереглелдеринге доктааткан чурум-езугаар конкурстарны чорудар болгаш бараанар садып эккээринге, ажылдар кылырынга, ачы-дуза чедирилгезинге чагыглар киирериңге болгаш эртем-шинчилел, шенелде-конструктор болгаш технологтуг ажылдарга күрүне контрактыларын чарар;

5.11. Албанның мөөңнээшкин белеткелин, а ол ышкаш оларның мөөңнээшкин белеткелиниң талазы-биле бодунуң чагыргазының адаанда организацияларның ажыл-чорудулгазының контролюн болгаш таарыштырылгазын хандырар;

5.12. ажыл-чорудулгазының доктааткан адырынга өске-даа эргелерни, бир эвес ындыг эргелер хоойлулар болгаш нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле көрдүнген болза боттандырар;

5.13. Албан ажыл-чорудулганың доктааткан адырынга эргелерни боттандырар сорулга-биле:

5.13.1. Тыва Республиканың республика бюджединден акша-хөреңгилерни, күрүнениң бюджеттен дашкаар фондуларының акша-хөреңгилерин ап турар организацияларга, Тыва Республиканың күрүне өнчүзүнде турар материалдыг чүүлдерни ажыглап турар организацияларга, Тыва Республиканың республика бюджединден саң-хөө дузазы, Тыва Республиканың Чазаанның магадылалдарын, бюджет чээлилерин, бюджет ссудаларын болгаш бюджет инвестицияларын ап турар организацияларга акша документилерин, бухгалтер учедунуң даңзыларын, отчеттарны, планнарны, сметаларны болгаш өске-даа документилерни, акша-хөреңгилерниң, үнелиг саазыннарның, материалдыг чүүлдерниң херек кырында барын, кадагалалын болгаш чөптүг ажыглалын хынаар, а ол ышкаш ревизиялар болгаш хыналдалар үезинде тургустунуп келир айтырыглар талазы-биле албан-дужаалдыг, материалдыг харыысалгалыг болгаш өске-даа кижилерниң эргежок чугула бижимел тайылбырларын, шынзылгаларын болгаш медээлерин база контроль болгаш хайгаарал хемчеглерин чорударынга эргежок чугула документилерниң ылавылап бүзүреткен хоолгаларын алыр эргелерлиг болур.

5.13.2. хынап турар организациядан акша-хөреңгилерни, материалдыг үнелиг чүүлдерни болгаш документилерни алган өнчүнүң кандыгдаа хевириниң организацияларынга чогуур бижимелдер-биле демдеглелдерни, документилерни болгаш медээлерни хынап турар организацияның документилери болгаш медээлери-биле шүүштүрер (удур хыналда);

5.13.3. Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилери-биле, өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка организацияларга болгаш албан черлеринге республика өнчүзүн сатканындан болгаш ажыглаанындан акша-хөреңгилер-биле киир шилчидилге, шилчидилге болгаш ажыглал-биле холбашкан ревизияларны болгаш хыналдаларны чорудар;

5.13.4. хынаан организацияларже, оларның үстүнде турар органнарже оларның өөренип көөрү-биле бижикти азы айыттынган хажыдыышкыннарны ында айыткан хуусаада эдериниң талазы-биле ыяап күүседири албан сагындырыг бижикти чорудар;

5.13.5. Албанның баш билир чүүлдеринге хамааржыр айтырыглар талазы-биле шиитпир хүлээп алырынга эргежок чугула медээлерни негеп айтырар болгаш алыр;

5.13.6. доктааткан чурум езугаар ажыл-чорудулганың доктааткан хевиринге хайгаарал боттандырылгазының айтырыгларының талазы-биле эргежок чугула шенелделерни, экспертизаларны, анализтерни болгаш үнелелдерни чорударын чагыыр;

5.13.7. ажыл-чорудулганың доктааткан хевиринге хамааржыр айтырыглар ажылдап кылырынга доктааткан чурум езугаар эртем болгаш өске-даа организацияларны, эртемденнерни болгаш специалистерни оларның удуртукчуларының чөпшээрели-биле киириштирер;

5.13.8. Албанның баш билир айтырыгларынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле юридиктиг эргелиг черлерге болгаш хуу кижилерге тайылбырларны бээр;

5.13.9. ажыл-чорудулганың доктааткан хевиринге чөвүлекчи болгаш эксперт органнарын (чөвүлелдерни, комиссияларны, бөлүктерни, коллегияларны) тургузар;

5.13.10. Албанның ажылдакчыларының албан ажыл аайы-биле шынзыдылгаларын доктааткан чурум езугаар ажылдап кылыр болгаш бадылаар;

5.13.11. бодунуң ажыл-чорудулгазын боттандырып тургаш, хоойлу-дүрүм камгалаар органнар-биле удур-дедир харылзаалыг ажылдаар, оларның барымдаалыг доктаалдары, негелделери-биле доктааткан чурум езугаар күштүг хоойлужудулгага дүүштүр өнчүнүң кандыгдаа хевириниң организацияларынга ревизияларны болгаш хыналдаларны чорудар;

5.13.12. Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының айтыышкыны-биле база Тыва Республиканың Чазаанның доктаалдары болгаш айтыышкыннары-биле бодунуң баш билир айтырыгларының иштинге доктааткан чурум езугаар ревизияларны болгаш хыналдаларны чорудар;

6. Албан ажыл-чорудулганың доктааткан хевиринге нормативтиг-хоойлу-дүрүм таарыштырылгазын (хоойлужудулга-биле доктааткан таварылгалардан аңгыда), а ол ышкаш күрүне өнчү-хөреңгизиниң эргелеп-башкарылгазын болгаш өртектиг ачы-дуза чедирилгелерин боттандырар эргези чок.

Ол албанның эргелеринге бо пунктунуң бирги абзазында көрдүнген кызыгаарлаашкыннар Албанга оперативтиг удуртулга эргезинге быжыглаан өнчү-хөреңги эргелеп-башкарылгазының, кадрлар айтырыгларының болгаш Албанның ажыл-чорудулгазын организастаарының айтырыгларының шиитпирлээшкининиң талазы-биле Албанның удуртукчузунуң эргелеринге тарап нептеревес.

III. Ажыл-чорудулганы организастаары

7. Албанны Тыва Республиканың Чазаанның Даргазы албан-дужаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалдан хостаар удуртукчу удуртур.

8. Албанның удуртукчузу Албанга онааган сорулгаларның болгаш хүлээлгелерниң боттандырылгазы дээш хуудa харыысалгалыг болур.

9. Албанның удуртукчузу Тыва Республиканың Чазаанның Даргазы-биле дугуржулга езугаар Тыва Республиканың Чазаанның албан-дужаалга томуйлаары болгаш албан-дужаалдан хостаары оралакчылыг болур.

Албанның ажылдакчылары ревизияларны болгаш хыналдаларны чорудуп тургаш:

10.1. бир эвес, Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле өске чүве көрдүнмээн болза, ведомстволуг чагыртылгазындан база өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка хынап турар организацияларның ээлеп турары бажыңнарже болгаш орансаваларже эртип кирер эргелиг болур;

10.2. хынап турар организацияларның оперативтиг ажыл-чорудулгазынче хоойлу-биле өске чүүл көрдүнмээн болза, киржип болбас.

11. Албанның удуртукчузу:

11.1. Албанның ажыл-чорудулгазын чаасканбаштаар үндезинге удуртур;

11.2. Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының чөпшээрели-биле Тыва Республиканың Чазаанга:

- Албан дугайында Дүрүмнүң төлевилелин;
- ажылдакчыларның ындыкы санының болгаш күш-ажыл төлевириниң фондузунуң дугайында саналды;
- Албанның удуртукчузунуң оралакчызының албан-дужаалынга кандидатуралар талазы-биле саналды;
- бадыладыры-биле чыл санының ажыл планын болгаш Албанның ажылының көргүзүглерин, а ол ышкаш ооң ажыл-чорудулгазының дугайында отчетту;
- Тыва Республиканың республика бюджединиң тургузарының болгаш Албанны акшаландырарының талазы-биле саналды киирер.

11.3. Албанның ажылдакчыларын албан-дужаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалдан хостаар, а ол ышкаш оларны шаңнап-мактаарының болгаш корум-чурум харыысалгазынга онаарының дугайында шиитпирни хүлээп алыр;

11.4. күрүнениң хамааты албанын эртери-биле холбашкан күрүнениң хамааты албанының дугайында айтырыгларны Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр шиитпирлээр;

11.5. күш-ажыл төлевириниң фондузунуң болгаш ажылдакчыларның санының доктааттынган хемчээлдеринге Албанның аппаратының штаттыг расписаниезин, Тыва Республиканың республика бюджединде көрдүнген чогуур үеде бадылаттынган акшаландырыышкынның хемчээлдеринге Албанның аппарадын тударынга чарыгдалдар сметазын бадылаар;

11.6. Албанның ажылының айтырыгларының талазы-биле дужаалдарны үндүрер;

11.7. Албанның ажылдакчыларының аразынга хүлээлгелерни хуваар болгаш бадылаар;

11.8. доктааткан чурум езугаар Албанның баш билир чүүлдеринче кирип турар айтырыглар талазы-биле нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының төлевилелдерин Тыва Республиканың Чазаа көөрү-биле киирер;

11.9. ооң харыылап турары база баш билир айтырыгларының талазы-биле эрге-чагырганың күрүне болгаш тус чер бот-башкарылгазының органнарынга Албанны төлээлээр, Албанның мурнундан бүзүредилге бижик чокка ажылдаар;

12. Удуртукчу түр үеде чок турар таварылгада, удуртукчунуң дужаалы-биле удуртукчунуң хүлээлгелерин оралакчызы күүседир.

13. күштүг хоойлужудулгага дүүштүр Албан бодунуң адындан негелде-хоойлу-дүрүмнүг харылзаалар чорудар, судка хомудакчы болгаш харыылакчы, Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр бухгалтер болгаш статистиктиг учет база отчет чорудар эргелиг.

14. Албанны тударынга чарыгдалдарның акшаландырыышкынын Тыва Республиканың республика бюджединде көрдүнген акша-хөреңгилер-биле боттандырар.

15. Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албан юридиктиг эргелиг, Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин чураан болгаш бодунуң адын бижээн таңмалыг, доктааткан хевирге штампыларлыг болгаш бланкыларлыг, а ол ышкаш Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр ажыдар агар саннарлыг чер болур.

16. Албанның дүжүрүлгезин болгаш чаарты тургузуушкунун Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының шиитпири-биле боттандырар.

17. Албанның турар чери – Тыва Республика, Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлел дугайында

Тыва Республиканың «Күрүне албанының дугайында» Хоойлузунуң 26 чүүлүнге дүүштүр доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлелди тургузар.

2. Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлелде төлээлерниң нормазын доктаадыр:

Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының — 3 кижи;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер хуралының — 2 кижи;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының — 1 кижи;

Тыва Республиканың Чазаанның — 3 кижи;

Тыва Республиканың Конституция судунуң — 1 кижи;

Тыва Республиканың эптештирилге судунуң — 2 кижи кылдыр доктаадыр.

3. Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлелдиң даргазынга Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының оралакчызы хүлээлгени күседип турар – Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу Дандар Дандар-оолович Ооржакты бадылаар, Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунуң оралакчызы – күрүне албанының болгаш кадрлар политиказының эргелелиниң начальниги Юрий Октяевич Ооржакты – ооң оралакчызынга бадылаар.

4. Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлелдиң Даргазы Чөвүлелдиң тускай составын бадылаары-биле киирер.

5. Тыва Республиканың Президентизиниң дараазында чарлыктарын күш чок деп санаар:

1997 чылдың август 11-де «Тыва Республиканың Президентизиниң чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлел дугайында» №60;

1997 чылдың сентябрь 18-те «Тыва Республиканың Президентизиниң чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлелдиң составынга өскерилгелер киирер дугайында» №90;

1998 чылдың август 10-да «Тыва Республиканың Президентизиниң 1997 чылдың август 11-де «Тыва Республиканың Президентизиниң чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлел дугайында» №60 Чарлыынга өскерилгелер киирер дугайында» №277;

1999 чылдың март 29-та «Тыва Республиканың Президентизиниң 1997 чылдың август 11-де «Тыва Республиканың Президентизиниң чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлел дугайында» №60 Чарлыынга өскерилгелер киирер дугайында» №441;

2000 чылдың март 20-де «Тыва Республиканың Президентизиниң чанында күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле Чөвүлелдиң составынга өскерилгелер киирер дугайында» №637 чарлыктарын күш чок деп санаар.

6. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Чазаанның Даргазы Ш.ООРЖАК.

Кызыл хоорай
2002 чылдың октябрь 30
№184.

БОТТАНДЫРАР СОРУЛГАЛАР ХӨЙ

(Төнчүзү. Эгези 4-кү арында)

Харыы:— 2007 чылда ниитизи-биле 957 тонна дүк алдынган, ооң иштинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринден 129,7 тонна, араттар 17 тоннаны бүдүрген, өшкү дүгү 245 тонна болган. Дүктү "Урянхай" бүдүрүлгези хүлээп ап турган, олар 672 тонна дүктү хүлээп алган, ол ышкаш хуу сайгарлыкчылар база хүлээп ап турган. Дүк саарылдазының ажылын Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызы кичээңгейге ап, хыналда ажылын чоруткан соонда, чоннуң бүдүрген дүгүн сайгарарынга эптиг талаларын көрүп, дуржулганы көргүскен. Бир килограмм бүдүрген дүк дээш немелде 7 рубль дотацияны берип турган. Ынчангаш түңнеп чугаалаарым болза, Тывада дүк болбаазырадыр бүдүрүлге чогундан бо ажыл элээн нарын бооп артпышаан.

Александр Ондар, хуу сайгарлыкчы:

— Моолдан келир малдарның назы-харының, эр-кызының талазы-биле тайылбырлап болур силер бе?

Харыы: — Моолдан садып алыр деп турар мал баят уксааның аныяк төрүүр хойлары болгаш бүдүрүкчү кошкарлары, бо хүн оларның өртек-үнезини тургустунмаан, улаштыр дугуржулга ажылы уламчылап турар. Моолдуң төлээлери кээрге, тодаргай ажылды чорутканының соонда, немелде тайылбырны чорудар бис. Яамының мал ажыл-агый килдизиниң **3-12-72** дугаар телефонче долгап туруңар.

Семис-оол Кужугет, Кызыл:

— Бо үеде тараа тарыыр ажыл-агыйларның байдалы кандыгыл? Агаар-бойдустуң уржуундан кайы хире дүжүттү ап турар ирги?

Харыы: — 2007 чылда көдээ ишчилер 16,6 муң га черге тараа культураларын тарып чоруткан. План езугаар 1 гектар шөлден 8 центнер алыр турган болгаш 2008 чылдың тарылгазынга ажыглаар 3 муң хире тонна үрезинни чыып алыр сорулга турган. Агаар-бойдустуң каандаашкыны-биле, акша-төгериктиң чедишпезинден салган сорулга күүсеттинмейн барган. 1 гектардан 5 центнер дүжүттү ажаап, тараа фондузу 1090 тонна чедир кызырылган. Бо хүннерде чүгле 867,2 тонна чыгдынган, бо ажыл уламчылап турар.

Кара-оол Ооржак, Шекпээр суур:

— Чээли алгаш, шын эвес ажыглаан чонга кандыг хемчеглер онаап турарыл?

Харыы: — Алган чээли шын эвес ажыглаттынган таварылгада буруулуг кижилерниң херектерин истелге органнарынче дамчыткаш, оларга хамаарыштыр кеземче херээн оттурар.

Сылдысмаа Оюн, Таңдының Межегейниң чурттакчызы:

— Күрүне бүдүрүлгелеринге мал садып алыры-биле чээлилер берип турар бе?

Харыы: — Ийе, берип турар. Чижээ, Тес-Хемниң "Чодураа" КУБ 100 баш уксаалыг белерни садып алган, Мөңгүн-Тайганың "Мөген-Бүрен" КУБ 100 баш чылгы малды садып алган болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Сарыг-оол Сагды, Кызыл кожууннуң Ээрбек суурнуң чурттакчызы:

— Черни садар болза, малды каяа одарладыр бис?

Харыы: — Россия Федерациязының Чер хоойлузунуң 38 чүүлде айтып турары-биле черни аукцион таварыштыр садар. Ол айтырыг суму чагырыкчыларындан кончуг хамааржыр.

Алдын-оол Тоңгур, Кызыл кожуун, Сукпак суур:

— Ийи айтырыымга харыыдан бээрин диледим. Бирги айтырыг: Эрткен чылын чээли акша алгаш, субсидияга документилерим дужааган мен. Айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Субсидия акшазын кажан төлеп бээрил? Ийиги айтырыым: Солуннарда бижип турары-биле, чонга бээр дээн субсидия акшаларын 100 миллион рубльди "Урянхай" фирмазынче шилчидип берипкен дээни шын бе?

Харыы.— Субсидия акшалары кварталдап кээп турар. Бир эвес чээли алган кижи озал чок төлеп турар болза, субсидия акшазын ооң агар санынче шилчидип турар. А "Урянхай" фирмазынга хуу кижилерниң субсидия акшаларын бербээн, аңаа субсидия кылдыр 2007 чылда 13 миллион рубльди берген. Хуу кижилерге ол дээш дүвүрээн херээ чок. Чээлилер болгаш субсидия акшаларының дугайында **5-16-15** телефонче долгааш, билип ап болур.

Анатолий Доңгак, Кызыл хоорай:

— Чээли алган кижилер дыка хөй малды садып алган деп солуннарга бижип турар. Шээр малды 60 муңну, бода малды 9 муңну садып алган дээн. Ол саннар шын ирги бе? Көвей-даа ышкаш...

Харыы.— Шын. Чээли алган кижилерниң ниити санының аайы-биле, бүрүткеттингени-биле алырга, ол сан-чурагайлар шын боор турар.

Базыр-оол Сандак, Кызыл хоорай:

— Чамдык чээли алган кижилер машина-балгат, бажың садып алган деп чон аразында чугаа чоруп турар. Ындыг фактбарымдаа илерээн ирги бе?

Харыы.— Ындыг фактылар бо хүнде илереттинмээн. Чээли алган кижилерни банкының айыыл чок килдизи хыналдаларны дарый чорудуп турар.

Санчат-оол Сат, Шагаан-Арыг хоорай:

— Конопля дээр чыдыг чашпан-биле канчаар демисежир болза, огулуг деп бодаар силер?

Харыы.— Наркотиктиг чашпан-биле демисел дыка нарын боол артпышаан. Тываның 23 муң гектар черинде бо чашпанның өзүп турары тодараттынган, ооң иштинде 6 муң гектар шөлде ол сырый өскен боол турар. Ооң-биле демисел чорудар дээр болза, химиктиг арга эң эки боол турар. Чүге дизе, бо чылын хорааны чажып каар болза, келир чылын ол чашпанның өзүлдези багай болуп, наркотикиг шынары кудулаар. Ынчалзажок бо арга хөй акша-көпеек негээр, эвээш дизе-ле, 10 ажыг миллион рубль аңаа херек. Бо чылдың февраль 6-да ТР-ниң Чазаа бо айтырыгга хамаарыштыр, Чазак деңнелинде наркотиктерге удур комиссия хуралын эрттирген. Аңаа шупту яамылар, ведомстволар болгаш тускай албаннар киришкеш, тускай тодаргай программаны тургускаш, каш акша чарыгдаттынарын санааш, акша төлевирин үндүрүп бээр деп турар. Демисел чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынмас. Оът-сиген үнген черлерни аңдазынныг трактор-биле чардырып, орук-чирик чанында чашпаннарны грейдер дээр тракторлар-биле чардырары көрдүнген.

Материалды Карим МОНГУШ белеткээн.

Транспорт үндүрүү

ТӨЛЭЭР ХУУСААЗЫ ӨСКЕРИЛГЕН

Тываның девискээринде халдып чоруур дөрт дугуйлуг хөлгелерниң саны чылдан чылче оранчок көвүдээнин кижи бүрүзү билир. Бүдүн Россияда машина-балгат санының өзүлдезиниң дугайында эрткен чайын төп телевидениеге чугаалап турганын дыңнаан боор силер. Россия Федерациязының регионнары-биле деңнеп көөр болза, шимчеп чоруур хөреңгиниң санын чурттакчы чоннуң санынга дүүштүрүп, кижилерниң машина-биле хандыртынганының талазы-биле Тыва бирги черде дээни кайгамчык. Каш санныг чурттакчылыг республиканың хамаатыларының амыдыралының сайзырааны ол бе азы машиналарны чээли-биле алыр чоруктар нептереп көвүдээни ол бе, ол дугайында канчаар-даа таарыштыр бодап болур.

Машина-балгаттың саны көвүдээнинге кижи өөрүвес арга чок, ынчалза-даа оруктарга болуп турар озал-ондактарның санын сактып кээрге, коргунчуг-дур. Эзирик байдалдыг башкарып чорааш, азы болза орук дүрүмнерин сагывайн, ондактыг хажыдыышкыннар кылган кижилер буруулуг болбайн канчаар. Ол талазы-биле буруулуг кижилер хоойлу-дүрүм езугаар янзы-бүрү ялаларны ап, торгаадып, кезедип, шииттирип турардыр. А оруктарның багай байдалындан, оңгул-чиңгилдерни оюп чорааш, озал-ондак, чурум үрээшкиннерин болдурган кижилерни кандыг кеземчеге онааштырып болурул? Мында орук байдалын хайгаараар чогуур албаннарның ажылын сойгалап, буруулуг дээр болза, частырыг апаар, чүге дизе мында чолаачыларның, машина-балгат ээлериниң буруузу база бар дээрзин немеп каайн. Оларның буруузу – чолаачыларның болгаш халдып чоруур эт-хөреңгиниң ээлериниң транспорт үндүрүүн өй-шаанда төлевези кол чылдагаан боол турар.

Эрткен чылын найысылалдың оруктарын бичии септээн болгай. Ол улуг ажылды чорударынга федералдыг төп болгаш чазактың башкарыкчы партиязы дыка хөй акша-хөреңгини үндүргенин билир бис. Хоорайның септеп, чаартып каан кезек кудумчуларынга халдырга, кайы хире хоюг, чымчак, аянныг-дыр? "Шупту оруктар ындыг турган болза" дээн күзелбодал тыптып келир-дир. Ам өске чижек. Дружба кудумчузунга Свороктан эгелээш, төпке хамааржыр Мөңгүлекке чедир база хоорайның ужу-кыдыында чыдар өске-даа оруктарга маңнап чоруур эдин кээргээр сеткил чокка шавар бетинде, кужур «демир аъды» мүнне кадык турда, эртежик байырлажып алганы дээре. Ооң соонда аар өртектиг септелге черлери, артык кезектер садыглары машина ээлериниң бажын аартып, карманнарын куругладып, кактап-ла эгелээр. Берге байдалдыг оруктар Кызылда эңмежок турда, көдээде, кожуун төптеринде оларның дугайында чугаалаан-даа херээ чок.

Бо чылын база багай оруктарны септээрин уламчылаар. Ынчалзажок ол ажылды кылып, чорударда акшаны кайыын тып алырыл? Ийе, шын-дыр, машина-балгат башкарып чоруур, дөрт даванныг демир хөлгелерниң ээлериниң чылда чаңгыс катап төлээн транспорт үндүрүүнден алыр. Үндүрүгнү ооң мурнуку чылдарда чылда ийи катап төлээр турган болза, ам чылда чаңгыс катап, март 1-ге чедир төлээрин доктааткан. Чер карарып, чылыг хүннерде машиналарның саны кышкы үе-биле деңнээрге, 4-5 катап көвүдээр болгаш орукту дарый септевес болза, ооң байдалы оон-даа артык баксыраар.

Эрткен чылда шак мындыг үндүрүглерниң чыылдазы кайы хире болганын, ооң бо чылда төлээр хуусааларының, транспорт үндүрүүнүң нарын айтырыгларының дугайында парлалга-конференциязын Тыва Республикада Федералдыг үндүрүглер албанының эргелели бо чылдың февраль 21-де организастап эрттирген.

Аңаа ук эргелелдиң удуртукчузунуң оралакчы даргазы Дмитрий Кастырин, үндүрүг төлээр хамаатылар-биле ажылдаар килдистиң даргазы Николай Коломысов, олла албанның хыналда ажыл чорудар даргазының оралакчызы Байяна Өндүр болгаш Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының ОШАЧКИ-ниң регио-

налдыг медээ хандырылгазының даргазы, капитан Мерген Монгуш олар киришкеннер. Эргелел удуртукчузунуң оралакчызы баштай сөс ап, республикада машина-балгаттың санының сөөлгү чылдарның шалыпкын темпилиг өзүлдезинге доктааган. 2003 чылда оларның саны 24 000 турган, 2004 чылда – 25 000, 2005 чылда – 28 900, 2006 чылда – 32 800, 2007 чылда – 37 877 машина-техника бүрүткеттинген. Эрткен чылын республиканың бюджединче Тывада үндүрүг инспекциялары транспорт үндүрүүнден 14,3 миллион рубльди киирген, салдынган планны 101,5 хуу күүсеткен. 2006 чылга бодаарга, 1,3 миллион рубльди хөйнү чыгган боол турар. Ынчалзажок ооң-биле чергелештир 2003 чылдан эгелеп шак бо үндүрүг талазы-биле 18 миллион рубль ам-даа чедир чыгдынмаан. Оларның иштинде 14 миллион рубльди амы-хууда кижилер чедир төлевээн, ол дээрге барык ниити үндүрүглер чыылдазының өрелерниң 80 хуузу-дур. Бо көргүзүглерниң бедик боол артып турары — үндүрүг төлевээн хамаатыларның арын-нүүрүнде. Үндүрүг инспекциязының ажылдакчылары өре-ширени эгидер талазыбиле эрткен чылда улуг түңнүг өрелер дугайында херектерни судче дамчыдып, хөй эвес өрелиг хамаатыларның чурттап турар бажыңнарын кезип, немей 300 муң ажыг рубльди чыып алган-даа болза, байдал нарын боол артпышаан. База бир бергелерге таварыштырып турар чүүл – үндүрүг төлевээн чурттакчыларның доктаамал чурттап турар чери чогу. Киир бижидилгезиниң аайы-биле өре дугайында медээлээн чагаалар хөйү-биле дедир эглип кээрин Баяна Кызыл-ооловна демдеглээн. ОШАЧКИ-ниң төлээзи Мерген Ужар-оолович кезек айтырыгларга харыылаан. Машина-балгатты чиңгине бүзүредилге-биле садып алырының ондактыын ол онзалаан. Бир эвес ол саазын-биле машинаны садар болза, хөлгениң херек кырында ээзи соонда чыл-чылыбиле үндүрүг төлээр апаар. Үндүрүг төлевези-биле ол хамаатылар садып алган кижилерни тып, дилээр ужурга таваржыр. Ынчангаш машинаны ээзи турган кижи садып тура, ОШАЧКИ-ниң даңзызындан үндүргеш, садып алыр дээн кижи бодунуң адынга машинаны алганы дээре. Бүзүредилге-биле садып ап турар кижилерге сагындырыг: амдыызында мунуп, халдып чоруур хөлгеңер мурнунда эдилеп турган кижиниң долаазы боол болур таварылгалар база хөй дээрзин утпаза чогуур.

Кожууннар аразында үндүрүг органнарының болгаш республиканың ОШАЧКИ-зиниң Тывада шупту машина-техниканың дугайында медээлерниң шүүштүрүп, чаңгысдаа частырыг чокка демдеглээрин чугулалап, чоокта чаа ол-бо талалар улуг хыналда ажылын чорутикан. Чамдык эдилекчилерниң машиналары септеттинмес кылдыр үрелген, азы болза, озал-ондакка таварышкаш, шуут кылдынмас байдалга келген болза, ОШАЧКИ черинге кээп, машинаның дугаарларын, шупту документилерин ап алгаш, соонда үндүрүг төлевези-биле даңзыдан үндүр бижиткени дээре. А бир эвес багай таварылга болуп, машинаны оор алган болза, ол дугайында истекчи шагдаа кижиниң автотранспортту дилеп турар деп шынзыткан бижиктерин ОШАЧКИге-даа, үндүрүг органнарынга-даа аппарып бээри күзенчиг.

Машина-балгаттың транспорт үндүрүүн санаарда, кайы хире акша төлээри — машинаның шимчедикчи моторунуң күчү-күжүнден дорт хамааржыр. Салыгларга доктаар болза, бир аъттың күжүнүң өртээ мурнуку чылдар-биле дөмей, ол-ла хевээр. Тодаргайлаар болза, чиик автомашиналарның шимчедикчилериниң күжүн 100 аът күштүүнден эгелеп санаар. 100-ке чедир аът күштүг болза – 5 рубль, 100 - 150 аът – 7 рубль, 150 – 200 – 10 рубль, 200 – 250 – 15 рубльди төлээр, а чүък машиналары, хемелер, мотоциклдер оон өске санаашкынныг төлевирлерни төлээр. Чижээ, чиик автомашинаның моторунуң күжү 76 аът күштүг турган болза, 76 көвүдедир 5 рубль болуру 380 рубльди банкыга төлээр-дир. Амы-хууда кижилерниң чиик машиналарга хамаарыштыр Үндүрүгнү төлээр хуусаазы бо чылдың март 1-ге чедир болур дээрзин катаптаайн. Ол хүннүң соонда хөөлер-биле катай төлээр апаар. Чыл дургузунда үндүрүглер төлээнтөлевээнин хынаары-биле оруктарга тускай рейдилерни эрттирери көрдүнген.

Бистиң корр.

Чуруктарны автор тырттырган.

Ария Араптановна Алдын-оолдуң 80 харлаанынга

УЛУСТУҢ БАШКЫЗЫ– ЧОРГААР ДЫҢНАЛЫР АТ

Тываның ат-алдарлыг уругларының бирээзи, ССРЭ-ниң Улустуң башкызы, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, методист, шинчилекчи башкы Ария Араптановна Алдын-оол Бай-Тайганың Көп-Сөөк сумузунуң Улуг-Ооругга төрүттүнгенинден бээр 80 харлап турар.

Сураглыг башкының амыдыралындан болгаш хөй талалыг ажыл-чорудулгазындан алгаш көөрге, мергежилинге сагыш-сеткилинден бүрүн бердинген, могаг-шылаг чок кайгамчыктыг ишчи, ажылынга чаа ажыктыг чүүлдү дилеп тыварынче, бодунуң арга-дуржулгазының ужур-утказын эртемге үндезилеп чорударынче чүткүлдүг, өөреникчиге, ада-иеге, кады ажылдап турар эш-өөрүнге ооң дузазы херек болу бергенде, кажан-даа дузалаар чаагай чаңчылдыг бодунуң ынак херээнге алдан ажыг чылдарның дургузунда төлептиг бараан болуп, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп чоруур.

Ария Араптановна башкы ажыл-чорудулгазын 1945 чылда Бай-Тайганың Шуй школазынга эгелээн. Аныяк кыс келир үениң салгакчыларын билиглерниң үндезиннери-биле эки чепсеглээри, төлептиг аажы-чаңга кижизидери башкы кижиниң бүгү талалыг ханы билиинден, арга-дуржулгазындан, шилип алган мергежилинге сагыш-сеткилинден бүрүн бердингенинден хамааржыр деп чүвени ынчан ханызы-биле медереп билген. Ынчангаш бодунуң билиин, мергежилин бедидеринче кичээнгейин салган. Баштай Кызылдың башкы училищезин доoскаш, аңаа доктаваан, улам-на билиглерже хандыкшаан, областың партия школазын, ийи чыл хуусаалыг башкы институдун кызыл дипломнарлыг доoскан, тыва дыл болгаш чечен чогаал башкызы деп мергежилди чедип алган. 1970 чылда педагогика институдун бот-өөредилге-биле доoскан.

Кызылдың башкы училищезинге тыва дылды, ооң методиказын, Кызыл-Мажалык школазынга тыва дыл болгаш чечен чогаал башкылап ол ажылдаан. 1962 чылдан бээр Кызылдың №2 школазынга чүгле эге класс башкызынга ажылдап келгеш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген. Ынчангаш ооң эге класстарның өөреникчилерин өөредип-кижизидер талазы-биле арга-дуржулгазы улуг. «Кижиниң салым-чолу баштайгы башкызындан эң кол хамааржыр. Бис эге класска уругну, оолду канчаар өөредип каар болдур бис, ооң оон ыңай өөредилгези хамааржыр. Культурлуг аажы-чаңның эгезин база бис, эге класс башкылары, хевирлээр ужурлуг бис. Ынчангаш эге класс башкызы кижи ажылынга эң-не харыысалгалыг болур. Бодунга болгаш өөреникчилеринге, оларның ада-иелеринге негелделиг болур чорук бирги черге турар ужурлуг» деп, Арыя Араптановна санап турар. Эге класстың өөреникчилерин билиглер-биле чепсеглээр ажылды үре-түңнелдерлиг болдурары-биле чаа-чаа аргаларны дилеп тывар, оларны ажыглаары-биле 1964 чылдан бээр шенелде болгаш шинчилел ажылдарынга башкы киржип эгелээн. Ол үеде биргиклассчыны бижикке өөредириниң методиказы болгаш кичээлдерни эрттирериниң талазы-биле ажылдап кылган тайылбыры чок турган.

Орус болгаш тыва алфавиттиң үжүктери колдуунда шуптузу дөмей-даа болза, оларны адаары аңгы-аңгы болур. Ынчангаш биргиклассчыны үжүк-бижикке өөредириниң шенелдезин баштай чоруткан. Шенелде соонда, тыва алфавиттиң үжүк бүрүзүнүң характеристиказын башкы бижээн. Кылып чоруткан шенелдениң түңнелинде, «Бирги класска бижикке өөредириниң талазы-биле кичээлдерни эрттирери» деп анализ-синтез методиказының дугайында номну 1967 чылда бижээн. Ооң соонда Игорь Эргил-оолдуң «Тыва дыл» деп номун өөредир талазы-биле шенелдени кылгаш, «Бирги класска тыва дыл кичээлдерин эрттирери» деп методиктиг сүмелерни берген номну бижээн, ол 1970 чылда чырыкче үнген. 1969-1970 өөредилге чылында ССРЭ-ниң школалары кабинет системалыг, нарын өөредилге программалыг реформаже шилчээн. Ынчан бирги класстың математика номун өөреникчиге шенелдени Арыя Араптановнаның клазынга чоруткан, дуржулгалыг башкы кичээлдерни бедик деңнелге чогаадыкчы езу-биле эрттирип келгени-биле чаа программаны өөреникчилер эки шиңгээдип ап болурун бадыткаан. Дараазында өөредилге чылында республиканың школалары чаа нарын программа-биле өөренип кирген. Дуржулгалыг башкы «Бөдүүн бодалгаларның квалификациязы» деп ажылды бижээн, ол аттестацияны эрткен. Ария Араптановна эге класстарга өөредилге-кижизидилге ажылын экижидери-биле өске-даа шенелде, шинчилел ажылдарын чоруткан.

Тыва дыл, математика болгаш өске-даа эртемнерниң кичээлдерин башкы эрттирип тургаш, өөреникчилерни эки аажы-чаңга, кичээнгейлиг, дыңнангыр болурунга, бот-тускайлаң ажылдап билиринге, бот-боттарын деткип, дузалажырынга, шынчы, ак сеткилдиг чорукка, корум-чурумга кижизидеринче, коллективти тургузарынче хүн бүрү кичээнгейни салып келген. Ада-иелер-биле харылзааже башкы онза сагыштыы салып чоруур, оларның дузазы чокка уругларны кижизидери берге деп санаар.

Арыя Араптановна билиин, мергежилин, арга-дуржулгазын доктаамал бедидип, чогаадыкчы езу-биле ажылдап тургаш, Кызылдың №2 школазынга он бир катап бирги классты алгаш, дөрткү классты доостурган. Ооң иштинде бирги класска үш катап шенелде өөредилгени чоруткан. Дуржулгалыг башкының эге школаны доостурган өөреникчилери үстүкү класстарга баргаш, билиглерже сундулуун, эптиг-эвилең аажы-чаңныын көргүзүп келгенин, школаны чедиишкиннерлиг доосканын бо өөредилге албан чериниң башкылары эки билир. Оларның аразында дээди болгаш ортумак эртемниг кандыг мергежилдиң кижилери чок дээр боор, шуптузу-ла республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында чедиишкинниг ажылдап чоруурлар. Оларга башкызы чоргаарланыр.

Эге класстарга уругларны өөредип-кижизидерин экижидер дээш чорудуп келген шенелделериниң, шинчилелдериниң, арга-дуржулгазының түңнелдери-биле Арыя Араптановна башкыларга өөредилге болгаш методиктиг дуза кылдыр 12 ажылды бижээш, тускай номнар кылдыр парлап үндүрген, чамдыызын херек боорга каш-даа катап үндүрген. Оларга үстүнде адаан ажылдардан аңгыда «Бодуң номчу», «Бижилге кыдыраажы №1» «Чиңгине тыва үннерниң үжүктерин шын бижиири», «Диктантылар чыындызы», «Эдертиглер чыындызы», «Үжүглел», «Чурумга кижизидери» болгаш өске-даа номнар хамааржыр. Чамдык номнарны эртемденнер, арга-дуржулгалыг башкылар-биле сүмележип тургаш, кады бижээн. Ажыл бүрүзү ону ажыглап болурунуң азы болбазының дугайында шенелде хыналдазын эртер ужурлуг. Педагогика эртемнериниң кандидады, доцент Кима Март-оол-биле кады бижээни «Үжүглел» номун анализ-синтез арга-методунга даянып тургаш, амгы үениң негелделеринге дүүштүр бижээн. Ооң шенелде өөредилгезин Бай-Тайганың Тээли, Кызыл-Даг, Кызыл кожууннуң Сукпак, Кызыл хоорайның №1,2,9 школаларның бирги класстарынга эрттирген. Эге класстар башкылары номга эки үнелелди берген, ол «Үжүглелди» база катап парлап үндүрер. Улустуң башкызы «Чурумга кижизидери» деп номунда хөй чылдарда биргиклассчыларны өөредип-кижизидип келген арга-дуржулгазын бижип турар. Мында «Бир дугаар кичээл», «Бир дугаар ном», «Чурумга кижизидери», «Уругларның өөредилгеге сонуургалын чедип алыры», «Хүн чурумунга өөредири». «Ада-иелер-биле ажыл», «Башкы кижи кандыг болур ужурлугул?» болгаш өске-даа эгелерде башкы бодунуң дуржулгазын бижээн, ажыктыг сүмелерин берип турар. «Арыя Араптановнаның кичээлдеринге аныяамдан эгелеп олуржуп келдим, бир дугаар кичээл берген башкым база ол. Номда «Ончалал», «Хүн чуруму», «Улуг-хүннер», «Коллективти тургузары» деп эгелерни номчааш, өөреникчилерни эртем-билигге өөретпишаан, моральдыг мөзү-шынар талазы-биле күш-ажылга ынак, эш-өөрзүрек, топтуг-томааннныг кылдыр кижизидери башкының кол сорулгазы дээрзин билдим» деп, ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы, эге класс башкызы Нина Ондар бижип турар.

Хөй чылдарда эге класстарга ажылдаан башкы бодунуң арга-дуржулгазын эртем-практиктиг конференцияларга, башкыларның август чөвүлел хуралдарынга, башкыларның арга-дуржулга солушкан методиктиг каттыжыышкыннарынга, семинарларга башкыларга хөй удаа чугаалап берип, өскелерниң арга-дуржулгазын өөренип ап келген. Эге класстар башкыларынга ажык кичээлдерни бодунуң херээнге бердинген башкы эвээш эвести эрттирген, ол дээрге чаа дуржулгаларны нептередиринге, бот-боттарының ажыктыг сүмелерин солчурунга ажыктыг болуп келген. Республика солуннарынга, радиозунга эге класстарның өөреникчилерин өөредип-кижизидериниң темазынга башкыларга, ада-иелерге ажыктыг сүмелерни башкының бээри чаагай чаңчылы турган. Кызылдың башкылар билии бедидер институтка болуп турар курстарга лекцияларны 1970-1990 чылдарда доктаамал номчуп келген. Кызылдың күрүне университединиң эге өөредилге факультединиң студентилеринге эге класстарга уругларны математикага, үжүк-бижикке өөредириниң методиказының дугайында кичээлдерни башкы эрттирип турган.

Арыя Араптановна күш-ажылчы намдары эгелээн хүнүнден бээр аныяк салгалды, ылаңгыя эге класстың өөреникчилерин эртемнерниң үндезиннери-биле чепсеглээр, чараш аажы-чаңга кижизидер, бодунуң байлак арга-дуржулгазын нептередир дээш бүгү билиин, мергежилин, күжүн үндүрүп келген шилип алган ажылынга, Төрээн чуртунга, төрел чонунга сагыш-сеткилинден бүрүнү-биле бердинген кайгамчыктыг ажылишчи, тура-соруктуг кижилерниң бирээзи.

Ооң назы-хары улгады-даа берген болза, аныяк салгалды өөредир, кижизидер, арга-дуржулгазын нептередир чаагай херээн ам-даа уламчылап, адак-бышкаа чиик ажылдап чоруп турар. Кадыы кошкак уругларны чугаалаарынга, номчуурунга, бижииринге, санаарынга өөредир кончуг берге болгаш нарын ажылды 1993 чылдан бээр амгы үеге чедир чорудуп, эвээш эвес кадыы кошкак школа назылыг ажы-төлдү бижииринге, санаарынга өөреткен, чамдыктары школада өөренип кирген, оларның аразында ортумак школа доосканнар база бар. Башкының буянныг ажыл-ижи дээш ада-иелер өөрүп четтиргениниң эң-не чылыг сөстерин илередип турарлар. «Адап четпес муңгаралдан адырып каан башкывыска, ачы-буян чедиргенин алгаар сөс-даа тыппастыр мен» деп бир өөрүп четтириишкинде бижээн. Оон аңгыда ада-иелерниң дилээ-биле бирги класска өөренип кирер уругларны белеткээр ажылды чылдың-на чорудары чаңчыл болу берген.

Арыя Араптановна авазы «кызыл дустай» бээрге, оол болгаш кыс дуңмаларын төлептиг кижилер кылдыр өөредип-кижизидип алыр дээш бүгү хемчеглерни алганы өөрүнчүг болган. Ооң дуңмалары колдуунда шуптузу башкы мергежилди чедип алгаш, аныяк салгалды өөредип-кижизидер херекке угбазы дег бердинген ат-алдарлыг кижилер болган. Достай Иргит—РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, Борбак-оол Араптан— РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, Тыва Республиканың Улустуң башкызы, Сукпак ортумак школазының директору, Бичии Кагай-оол, Ольга Хомушку —Тыва АССР-ниң алдарлыг башкылары, Часкалмаа Араптан—Россия Федерациязының алдарлыг эмчизи. Арыя Алдын-оол башкының салдарындан Көп-Сөөк чурттуг арат Араптаңның ажы-төлүнүң оолдарының, уругларының уругларындан, күдээлеринден, кенээттеринден 50 ажыг кижи өөредилге шугумунда ажылдап турары сөөлгү санаашкындан илерээн, оларның аразында боттарының үре-түңнелдиг ажылы-биле бедик ат-алдарны чедип алганнар база бар.

Араптаңның кенээттери өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдааны дээш Сырба Достайга, Долума Араптанга Россия Федерациязының школазының алдарлыг башкылары хүндүлүг аттарны тывыскан.

Бүгү назынында ажыл-чорудулгазын өөредилге херээнге тураскааткан дуржулгалыг башкы бодунуң уруун, оолдарын эртем-билиглиг, ажыл-ишчи, ээлдек эки аажы-чаңныг кижилер кылдыр өстүрүп кижизиткен. Уруу Татьяна Санчаа авазының соон салгап, башкы мергежилди чедип алган. Тыва Республиканың Күрүне лицейиниң директорунда хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап чоруур. Бо өөредилге чери республикада эки ажылдыгларның бирээзи, ону доосканнарның билии шыырак, ынчангаш шуптузу чылдың-на дээди өөредилге черлеринге кирип ап турарлар. Татьяна Оюновна педагогика эртемнериниң кандидады, Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың школазының алдарлыг башкызы. Авазы уруунга арга-сүмезин берип, деткип чоруур. Оолдары Алексей Оюнович Катанов аттыг күрүне университединиң Тывада салбырында башкы, Андрей Оюнович ТР-ниң Күрүне лицейинде информатика башкызы, ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы.

Арыя Араптановна Алдын-оолдуң өөредилге адырынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг башкы ажыл-чорудулгазын Чазак бедии-биле үнелеп көргеш, «Хүндүлел Демдээ» орден, Тыва Республиканың Ордени, «Күш-ажылчы шылгарал», «Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 50 чылы», «Күш-ажылдың хоочуну» болгаш өске-даа медальдар-биле шаңнаан. Кызыл хоорайның Хүндүлүг хамаатызы, «ХХ чүс чылда Тываның алдарлыг кижилери» деп Күрүне номунда ооң адын киир бижээн.

Улустуң башкызы чоргаар дыңналыр аттың эдилекчизи Арыя Араптановна 80 харлап-даа турар болза, шимченгир, эрестиг, чогаадыкчы бодалдарлыг, аныяк салгалды өөредип-кижизидериниң буянныг херээнге ам-даа үлүүн шыдаар шаа-биле киирер күзелдиин илередип турар. Күзээн күзелиңер бүтсүн, бодаан бодалыңар бодаразын, Арыя Араптановна!

Таан-оол ХЕРТЕК.

Хлеб комбинадында

Чижилге улуг, а өртектер...

Сөөлгү үеде амыдырап-чурттаарының эргежок чугула аъш-чем барааны болур хлебтиң өртээниң доктаамал өзүп турарынга чурттакчы чон дүвүреп турар апарган. Каш чыл иштинде бир хлебтиң өртээ 9 рубль турда, чурттакчы чоннуң талазындан кым-даа ындыг айтырыгны көдүрбейн турган. Эрткен чылдың күстен эгелээш, хлеб өртээ турган хемчээлинден шимчеп, кончуг дүрген өзүп эгелээнин билир бис. Эрткен каш хонуктардан эгелээш, хлебтиң өртээ база-ла өзүп эгелээн. Пенсия, пособиени бичии өстүрүптерге-ле, хлеб өртээ ооң-биле деңге өзүп турар апарган дижир чугааларның үнүп келгени таварылга эвес.

Бо айтырыгны тодаргайы-биле сайгарып көөр дээш, хоорайда хлеб бүдүрүп турар «Кызылдың хлеб комбинады» ажык акционер ниитилелге чеде бергеш, бүдүрүлгениң чиңгине директору Вера Владимировна Хертек-биле ажык чугааны кылдым. Хлеб өртээниң өзүп турарынга хамаарыштыр Вера Владимировна мынчаар чугаалады:

—Бистиң комбинаттың бүдүрген хлевиниң өртээниң өзүп турар чылдагааны болза, Саян артындан сөөртүп эккеп турар далганывыста болуп турар. Ол далганның өртээ турум эвес, доктаамал өзүп орар. Бир неделя бурунгаар бир шоодай далганның өртээ 400 ажыг рубль турган болза, эрткен неделяда 520 рубльге келген, бо неделяда сөөртүп эккелген далганывыстың өртээ 550 (бир шоодайда) рубльге келген болду. Далганның өртээ чүге доктаамал өзүп турарыл деп айтырарга, «тарааның өртээниң өзүп турарында» деп харыылаарлар. Саян артындан бир шоодай далганны Тываже киир сөөртүп кээрге, чарыгдалы 50 рубль болур. Ону хлеб кылдыр быжырып үндүрерге, ол чарыгдал 32 хуу чеде бээр.

Бистиң бүдүрүлгениң быжырган хлевиниң ниити бот-үнезин санап көөрге, 13,20 рубль болур. Ынчалза-даа бистер 12 рубльге үндүр садып турар бис. Кызыл хоорайда бодувуска хамаарылгалыг 17 садыгда, бистиң-биле керээлиг хууда 20 сайгарлыкчылар бистиң комбинаттың хлевин садып турар. Ынчап кээрге, садыгның немелдези деп чүүл бар, ону ажыглап алгаш, олар боттарының туразы-биле хлеб өртээн 13 рубльден 15 рубльге чедир өстүрүп ап турар.

Комбинаттың хлеб быжырар цегинде.

Бо өртектер талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаалы бар, ону херек кырында сайгарлыкчылар болгаш чамдык садыглар күүсетпейн турарын Вера Владимировна база сагындырып чугаалады.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың октябрь 24-те « Тыва Республикага бирги хереглелдиң барааннарының өртээң үндезин чокка өстүреринден хереглекчилерни камгалаар хемчеглер дугайында» №948 доктаалы-биле бадылаан социал ужур-дузалыг бараан-нарның даңзызында хлеб база кирип турар. ТР-ниң Чазааның 2007 чылдың ноябрь 14-те «Социал ужур-дузалыг аъш-чем бараанна-рының өртээнге садыгның немелдезиниң эң үстүкү хемчээлин тургузар дугайында» №1017 доктаалында хлебке садыгның немелдезин 10 хуудан ажырбазын айыткан турда-ла, ону кым-даа күүсетпейн турар деп, Вера Владимировнаның чугаалап олурары чөп. Бо доктаалдың күүселдезиниң талазы-биле контрольду ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.И.Тенге даа скан болду.

«Кызылдың хлеб комбинады» ААН-ниң чиңгине директору Вера ХЕРТЕК.

Кызыл хоорайда хуузунда пекарнялыг 40 ажыг сайгарлыкчы хлебти быжыргаш, чурттакчы чонга садып турарлар. Оларның хлевиниң өртээнге кым-даа контрольду тургуспайн турар. Бир айда 2-3 муң рубль пенсия ап олурар кижиге бир хлебтиң өртээ 13-15 рубль болурга, берге болбайн канчаар. Хлеб өртээ моон соңгаар өспейн баар деп кым-даа чугаалап шыдавас. Бодувустуң хлеб быжырыптар далганывыс чок болганда, Саян артындан кээп турар далганның өртээнге чагырты бээр апаар бис. ТР-ниң Көдээ ажыл-агыйболгаш аъш-чем яамызының специализи Лариса Сагаановна Монгуш садыгның немелдези 10 хуудан ашпас ужурлуг дээрзин база чугаалады.

Ам айтырыг канчаар тургустунуп турарыл дээрге, садыгның немелде өртээниң дугайында ТР-ниң Чазаа доктаалды хүлээп алган болганда, ооң күүселдези дээш ажылды шыңгыырадыры чугула болуп келген. ТР-ниң Чазааның доктаалы дээрге, хоойлу адаанда акт болур, ону хамаатыкижи бүрүзү күүседир ужурлуг. Доктаал стол иштинге шыгжаттынып чытпайн, амыдыралга боттанган турар ужурлуг. Ооң күүселдези дээш харыысалгалыг улуг дарганың адын база айтып каан болгай. Россия Федерациязының Чазааның доктаалы-биле 2008 чылдың май 1-ге чедир хлеб болгаш сүттүң өртээн өстүрбезин чарлап каан турган. Моон алгаш көөрге, бо доктаалдың күүселдези база күүсеттинмейн турары билдинип кээр.

Мооң мурнунда «Кызылдың хлеб комбинады» ААН бүдүн хоорайны чааскаан хлеб-биле хандырып турган болза, бо хүнде олар хоорайның чурттакчыларының чүгле 30-40 хуузун хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары-биле хандырып турар. Эрткен 2007 чылда 27800 муң рубльге 2542 тонна хлеб-булочка кылыгларын, 2600 муң рубльге 130 тонна кондитер кылыгларын бүдүрүп үндүргеннер. Чиңгине директор Вера Владимировнаның чугаазы-биле алырга, хлеб кылыгларында чижилге дыка улуг болуп турар.

Сөөлгү үеде чүгле хлебте эвес, өске-даа аъш-чем продукциязында өртектер дыка-ла өзүп турар апарганы чурттакчы чонну дүвүредип турар.

Сергей ХЕРТЕК.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Март 2-де – Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдалары

СОҢГУЛДАЛАРНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ СИЛЕРНИҢ МОБИЛЬДИГ ТЕЛЕФОНУҢАРДА

Демдектер чок SMS-дыңнадыгны азы силерни сонуургадып турар РФ-тиң субъектизиниң дугаары-биле болгаш соңгулда участогунуң дугаары-биле SMS-ти 5503 дугаарже чорудуптар болзуңарза, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларынга бадылаашкынның баш удур түңнелдерин Силерниң мобильдиг телефонуңарже дамчыдып бээр.

Чорудуп турар SMS-дыңнадыг (Негелде)	Тайылбырлар
(демдектер чок дыңнадыг)	2008 чылдың март 2-де болур РФ-тиң Президентизиниң соңгулдаларынга бадылаашкынның соңгулда бюллетеньнеринде киирген кандидаттарның дугайында хүн бүрүнүң информациязын алыр. Мындыг информацияны 2008 чылдың февраль 22-де 10 шактан тура, 2008 чылдың март 2-ниң 21 шакка чедир Москваның үези-биле ап болур.
(демдектер чок дыңнадыг)	2008 чылдың март 2-де РФ-тиң Президентизиниң соңгулдаларын эрттирип турда, Россия Федерациязының девискээринге ниитизи-биле бадылаашкынның баш удур түңнелдериниң дугайында информацияны алыр. Мындыг информацияны 2008 чылдың март 2-де Москваның үези-биле 21 шактан тура ап болур.
XX YYYY (XX хос чер YYYY)	2008 чылдың март 2-де РФ-тиң Президентизиниң соңгулдаларын эрттирип турар үеде кандыг-даа соңгулда участогунуң талазы-биле бадылаашкынның баш удур түңнелдериниң дугайында информацияны алыр. Бо информацияны 2008 чылдың март 2-де Москваның үези-биле 21 шактан тура ап болур. XX – РФ-тиң субъектизиниң дугаары, РФ-тиң субъектилериниң дугаарларының таблицазын көр; YYYY - соңгулда участогунуң дугаары. (чижээ: 70 261 – Томск облазының 261 соңгулда участогунуң талазы-биле информацияны алыры)

Сотолуг харылзаа операторлары 2008 чылдың февраль 22-ден март 10-га чедир МТС, Билайн, МегаФон, Utel, Мотив, Оренбург GSM, НТК, Нижегородтуң сотолуг харылзаазы, Связьинформ, ON GSM (УЛЬЯНОВСК-GSM, ТАТИНКОМ, Чувашия, Мобайл), Стек GSM, БайкалВестКом, АКОС, Цифровая экспансия, БашСЕЛ, TELE2, Смартс, Скай Линк, Башкортостанның сотолуг харылзаазы четкилериниң болгаш оларның регионнарда эштежилгелериниң абонентилеринге ажылдаар. Сотолуг харылзаа операторларының ачы-дузазы төлевирлиг болур.

Тайылбырны бо телефондан алыр: 8 (800) 555-82-64

Айыыл чок чорук албанында

ХООЙЛУ МУРНУНГА ХАРЫЫЛААР АПААР

РФ-тиң Күрүне кызыгаарының тыва-моол участогунда эң-не чугула айтырыгларның бирээзи болза, күрүне кызыгаарын үревишаан, кожа чыдар девискээрлерден мал оорлаар таварылгаларны эвээжедири, ону узуткаары болур.

Хоойлу-дүрүмге таарышпас үүлгедиглерни тыва-даа, моол-даа «кайгалдар» деңге кылып турар. Сөөлгү он чылдарда бо кем-херек үүлгедиглерин эскерип, ооң херечилери болуп келдивис. Кызыгаар үрекчилери белеткелдиг, тускай схема езугаар хөделип турза-даа, «хендир чеже-даа шөйүлзе, дөмей-ле төнчүлүг болур» деп улустуң үлегер чугаазында ышкаш, олар дөмей-ле хоойлу мурнунга харыылаар үези келир.

Чүгле 2007 чылда безин РФ-тиң Федералдыг айыыл чок чорук албанының (РФ-тиң ФАЧА-ның) Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң истекчилери РФ-тиң Кеземче кодекизиниң 322 чүүлү (кызыгаар үрээни) болгаш 158 чүүлү (оорлаашкын) езугаар 19 кем-херекти оттургаш, истелгезин дооскан. Судка көрген кеземче херектерин езугаар элээн каш хамаатыны шииткен, оларның иштинден 37 кижини хосталгазын казып шииткен.

Күрүне кызыгаарын үрээр, кожазы күрүнеден мал оорлаар болгаш хоойлу-дүрүм хажыдар өске-даа чоруктарны болдурбазы кызыгаар база эрге-хоойлу камгалаар органнарның кол сорулгазы болур. Черчерлерде тус чер бот-башкарылга органнары хажыызындан хайгааракчылар болуп олурбас ужурлуг. Ынчангаш кызыгаар чанында кожууннарның, сумуларның чагырглары кызыгаар үрээшкинин, мал оорун болдурбас дугайында тайылбыр, кижизидилге ажылын чурттакчы чоннуң ортузунга чорудар хүлээлгелиг.

Баш удур берген сагындырыглар, тайылбыр ажылдары түңнел чок болганындан, кызыгаар үреп киргеш, мал оорлап чорааннар ол-ла кем-херекти база катап үүлгедип турар таварылгалар көвүдээн. Чижээ, Мөңгүн-Тайга кожууннуң чурттакчызы Чаян Чылбак-оолович Хертектиң ады кызыгаар чурумун үрээш, мал оорлаан дугайында медээлерде каш удаа кирген. Ол 2005 чылда чаңгыс суур чурттуг эжи-биле кызыгаарны үреп эрткеш, Моолдуң хамаатызының кодан чылгызын оорлааны дээш шенелдеге шииттирген турган. 2007 чылда Ч.Хертек бөлүк кем-херек үүлгедикчилери-биле сүлчээлежип алгаш, Моолдуң кызыгаарын үреп, үш удаа «аян-чорукту» кылгаш, Моолдуң хамаатыларының 50 ажыг баш малын оорлаан. Бо удаада Чаян Хертекти суд 5 чылда хосталгазын казып шииткен.

Кызыгаарга хамаарышкан кем-херек үүлгедиишкининге назы-четпээннерни кииринштирип турары хараадаанчыг. Чижээ, 2007 чылдың сентябрьда Мөңгүн-Тайга кожууннуң Кызыл-Хая суурнуң чурттакчызы Сергей Кара-оолович Хертек 16 харлыг Айдыс Иргит-биле Моолдуң хамаатызының 19 баш инээн, бир аъдын оорлап эккелген. Дээди суд бүгү байдалды өөренип, херекти истээш, Хертек биле Иргиттиң кайызын-даа ийи чылда хосталгазын казып, шенелдеге шииткеш, кижи бүрүзүнден 42 муң рубльди Моолдуң хамаатызынга төлеп бээр кылдыр торгаан. Айдыс Иргиттиң хөреңгизи чок болганы-биле ооң торгаалы 42 муң рубльди ачазы төлээр.

Мал оорлары материалдыг когаралды чедирип турарындан аңгыда кижилерниң кадыынга, амытынынга айыылдыг байдалды тургузуп турар. Кем-херек үүлгедикчилерин кызыгааржылар эскерип каарга, азы кадарчылар удурланырга боо-чепсекти ажыглай бээр таварылгалар бо-ла болгулаар. 2006-2007 чылдарда оттурган кем-херектерге хамаарыштыр эргелелдиң ажылдакчылары беш боону, 18 окчемзекти хавырган. Чижээ, 2007 чылдың июльда Кунгуртуг суурнуң ийи чурттакчызы кызыгаарны үреп киргеш, Моолдуң хамаатызының 28 баш чылгы малын оорлааш сүрүп аппар чорда, моол кызыгааржылар эскерип кааш, оларны тудуп хоругдап турган үеде, боолаашкын-биле удурланган, моол кызыгааржылар удур боолаан. 2006 чылдың ноябрьда кызыгаар үрээн Моолдуң ийи хамаатызы Россияның кызыгааржыларынга удур боо-чепсекти ажыглаан, аңаа харыыны бээр ужурга таварышкан. Түңнелинде моол хамаатының бирээзи амы-тынындан чарылган.

Кызыгаар айтырыы бистиң бүгү ниитилеливиске хамааржыр, чүге дээрге, кызыгаар корум-чуруму үрегдеп турар кижилер дээрге-ле ол чоок-кавының аалдарының эр кижилери, ада-иелерниң оолдары, уйнуктары болуп турар. Ындыг болганда, маңаа кым-даа кыдыынга хайгааракчы болуп артпас ужурлуг.

РФ-тиң ФАЧА-ның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң хөй-ниити-биле харылзажыр бөлүү.

32065

ООН БӨДҮҮН ЧЕРЛЕ БОЛБАС!

ЮРИДИКТИГ ЭРГЕЛИГ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ БОЛГАШ ХУУДА САЙГАРЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

ОНЗАГАЙ САНАЛДЫ КИИРИП ТУР БИС!

АВТОМОБИЛЬДИ ЛИЗИНГИГЕ САДЫП АЛЫР – (ЧЭЭЛИ-БИЛЕ ЭВЕС)

«Элемент-Лизинг» КХН-ни таварыштыр

✓ЭҢ БИЧЕ дадывырлыг

✓АВТОМОБИЛЬДИ БӨГҮН АП АЛЫҢАР, а санажыры – 3 чыл дургузунда

✓ҮНДҮРҮГ ОНААРЫН ЭВЭЭЖЕДИП АЛЫҢАР

✓ТЫВАНЫҢ БҮГҮ КОЖУУННАРЫНДАН СИЛЕРНИ

ШИИТПИР ХҮЛЭЭП АЛДЫНГАН! ЧЫЛДА 6,1%

Дараазында адрезинде манап тур: "АВТО-ЦЕНТР на КАЛИНИНА"
Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 118, т. (39422) 5-44-55, 5-19-07.

акция чылды төндүр уламчылаар

ЮБИЛЕЙИҢЕР-БИЛЕ!

Бистиң эргим эживис **Галина Сюрюн-ооловна ЧИГЖИТ** бо хүннерде бодунуң юбилейин демдеглеп турар. Ол 1976 чылда Новосибирскиниң харылзаа институдун инженер-экономист эртемниг доозуп, 30 чыл иштинде харылзаа эргелелинге экономистеп ажылдаан. Эживис күш-ажылдың хоочуну, «Харылзааның мастери» деп аттың эдилекчизи. Үш кыстың иези. Улуг уруу авазының изи-биле харылзаа эргелелинде ажылдап чоруур, ортун уруу – студент, а бичии кызы 11 дугаар класста. Эргим эживиске сеткиливистиң ханызындан кадыкшылды, өөрүшкүнү, бодап алган күзелдери бүдүп-ле чоруурун күзеп, ак орукту йөрээдивис. Сээң аал-оранының, ажы-төлүңнүң кырынга буян-кежик, үнген хүннүң херелдери чырып, шупту чүве эки боорун күзедивис, Галина Сюрюн-ооловна.

Чаңгысклассчыларындан.

Хууда сайгарлыкчыларның кичээнгейинге

Албан-езузунуң түңнел статистиктиг медээлерин тургузар сорулга-биле Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органы хууда сайгарлыкчыларны 2007 чылдың түңнелдери-биле федералдыг күрүнениң статистиктиг хайгаарал майыын долдуруп, дараазында адреске кээрин дыңнадып тур: **Кызыл хоорай, Чүльдүм кудумчузу, б. 40, каб. 9, 28, 35; харылзажыр телефоннар: 3-06-21, 3-04-14, 3-04-23.** Кожууннарга – Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органының кожууннарда килдистеринге баар. Чажыт болурун магадылап турар.

Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органы.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим, ынак ававыс **Светлана Эрес-ооловна САТТЫ** сөөлгү орукче үдээринге, бистиң өг-бүлевиске мындыг аар-берге үеде моральдыг болгаш материалдыг деткимче дузаны каткан Тыва Республиканың Өөредилге яамызынга, Өвүр кожууннуң чагыргазынга, кожууннуң өөредилге килдизинге, оон-даа өске организацияларның удуртукчуларынга, ажылдакчыларынга, чоок эдержип чораан эштеринге, чаңгысклассчыларынга, чаңгыскурсчуларынга, аар аарып турда ававыска дузалажып турган Өвүрнүң төп эмнелгезиниң эмчилеринге, Кызылдың № 2 терапиязының эмчилеринге, өөреникчилеринге, дөргүл-төрелдеривиске, кудаларывыска сеткиливис ханызындан улуу-биле четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүң ээзи, оглу, керни, уруглары, күдээлери, уйнуктары, дуңмалары.

Аукционун эрттирериниң дугайында ДЫҢНАДЫГ

Көдээ ажыл-агый чорударынга арга-арыг участогун хөлезилээр керээни чарарынга эргени садар талазы-биле аукцион эрттирериниң дугайында Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының агентилели дыңнадып тур.

1. Садыглажыышкынның хевири: аас-биле садыглажыышкын аукциону.

2. Аукционнуң организатору: Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының агентилели.

Адрези: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Оюн Күрседи, б.151.

Телефону: 8 (394-22) 3-31-31, 3-32-50.

факс: 2-11-37. E-mail: comles@hotmail.ru.

3. Аукционнуң чүүлү: дараазында аукцион чүүлдериниң талазы-биле көдээ ажыл-агый чорударынга арга-арыг участогун хөлезилээр керээни чарарынга эргени садар:

А/ч №	Арга-арыг участогунуң кадастр дугаары	Турар чери		Кварталдың №	Шөлү, га	Ажыглалдың чөпшээрээн хевири	А/ч эге өртээ (руб)
		Арга-арыг а/ч	Участоктуң арга-арыгның а/ч				
1.	17:05:12 04 001:0002	Туран	Уюк	282/1	100,5	Көдээ ажыл-агый малманын одарладырынга түр үениң тудуун тударынга (кышкы турлагга)	862,7
2.	17:05:49 00 001:0002	Туран	Уюк	282/10	1,0		8,6

4. Аукционга киржиринге чагыгларны киирер чери, киирер хуусааның эгези болгаш доостуру: Аукционга киржиринге чагыгларны дараазында адреске киирер: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, б. 151, кабинет 14, ажылдаар үеде 2008 чылдың февраль 26-дан 2008 чылдың апрель 24-ке чедир.

5. Аукционну эрттирер чери: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, б. 151, кабинет 14, 2008 чылдың апрель 28-те 14.00 шакта (тус черниң үези).

6. Албан езузунуң сайтызы: Аукцион дугайында документацияны Интернетте албан езузунуң сайтызында салган: «www.gov.tuva.ru».

7. Аукционнуң базымы: аукцион чүүлүнүң эге өртээнден 5%.

8. Хөлезилел дугуржулгазын чарар хуусаазы: Аукционнуң протоколунга ат салган хүнден эгелеп, он хонук дургузунда арга-арыг участогун хөлезилээриниң дугуржулгазын чарар.

9. Баш удур төлевир болгаш ону киирер чурумунуң дугайында медээлер: Аукционга киржиринге 2008 чылдың апрель 24-ке чедир аукцион таварыштыр садып алыксап турар аукцион чүүлүнүң эге өртээнден 100% хемчээлдиг баш удур төлевирни аукционнуң организаторунуң санынче албан шилчидер:

Тыва Республиканың Арга-арыг агентилели
ИНН 1701041631, КПП 170101001, р/с
40302810200000000002 ГРКЦ Национал банк ТР, Россияның банкызы Кызыл хоорай, БИК-049304001. «Төлевириниң ады» деп одуругга «Арга-арыг аукционунга киржириниң баш удур төлевири» деп албан айтыр.

10. Аукционга киржириниң дугайында долу медээни база документацияны аукционнуң организаторундан билип ап болур Силер – (839422) 3-32-44 (харылзажыр кижи – Татьяна Михайловна Ананьина).

Профессионалдар камгалаар

Россия Федерациязының Президентизиниң 2008 чылдың март 2-де болур соңгулдаларынга бүгү Россия, ооң иштинде Тыва Республика база белеткенип турар.

Хөй-нитти чурумун камгалаар, хамаатыларның айыыл чок чоруун хандырар болгаш соңгулдар үезинде болуп болгу дег терроризм актыларын болдурбас сорулга-биле Кызыл хоорай талазы-биле ИХЭ-ниң чанында ведомстводан дашкаар камгалал килдизи (ВДК) элээн каш хемчеглерни эрттирер. Хамыктың мурнунда ол болза, бадылаашкын эрттирер черлерниң терроризмге удур камгалалын бирден бирээ чокка өөренип көөр болгаш хынамчалыг шинчилээр. Шинчилеп көргениниң түңнелдери-биле илереттинген четпес чүүлдерни чайладыры-биле сагындырыгны бижип бээр, соңгулда комиссияларының удуртукчуларынга соңгулдаларны эрттирип турар үеде милицияның ажылдакчыларының дузазы-биле хөй-ниитиниң айыыл чок чоруун камгалаарынга дугуржулгаларны чарып алырын саналдаар.

Камгалал килдизиниң шагдаалары эргежок чугула дериг-херекселдер, бөлүк чепсек, тускай херекселдер, техника-биле хандыртынган, олар боттарының ажылын шыырак билир, эки белеткелдиг, дуржулгалыг профессионалдар. Милиция камгалалындан аңгыда, ВДК-ның төпчүткен хайгаарал дузазы-биле база камгаладды боттандырып турар.

Соңгулдаларны эрттирип турар үеде камгалалдың бир хевири база чугула – ол болза бюллетеньнерни соңгулда участоктарынче чедирип турда оларны үдээр.

Килдистиң ажыктыын болгаш бүзүрелдиин үе көргүскен. Дуржулгадан ап көөрге, чүгле ИХЯ-ның системазынче кирип турар күрүне структуразының күштери бүзүрелдиг камгалалды хандырып болур.

Соңгулда комиссияларының удуртукчулары-биле камгалал талазы-биле дугуржулгаларны чарып тура, Кызыл хоорай талазы-биле ИХЭ-ниң чанында ведомстводан дашкаар камгалал килдизи хөй-нитти чурумун камгалаарын, хамаатыларның айыыл чок чоруун хандырарын болгаш соңгулдалар үезинде терроризм актыларын болдурбазын магадылаар.

В.Г. ДВОЕГЛАЗОВ,
Кызыл хоорай талазы-биле ИХЭ-ниң чанында ВДК-ның начальниги, милицияның майору.

«Шын» солуннуң редакциязының коллективи солуннуң харыысалгалыг секретары Елена Өктек-ооловна Монгушка, чоок кижилеринге ооң авазы, күш-ажылдың хоочуну

Баланчаа Өктек-ооловна
ООРЖАКТЫҢ

аар аарааш, мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илередип тур.

«Шын» солуннуң редакциязының коллективи солуннуң улуг корреспондентизи Сайлык Николаевна Монгушка, чоок кижилеринге ооң авазы, күш-ажылдың хоочуну

Татьяна Шир-ооловна
МОНГУШТУҢ

аарааш, мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илередип тур.

Сөөлгү орукче февраль 29-та 13-14 шак аразында Улуг-Хем кожууннуң Шагаан-Арыг хоорайының Улуг-Хемская кудумчузунуң 27 дугаар бажыңының 2-ги квартиразындан үдээрин дыңнадып тур.

Анна Чудангыевна
БАДАРЧЫНЫҢ

мөчээни-биле Каа-Хем кожууннуң Бүрен-Аксы суурдан Новая, 16 адрестен үдээрин дыңнаттывыс.

Төрелдери.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге —2-03-88, чагаа —2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail:shyn@tuva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.
Тираж 9481. Чагыг 20. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Хевиречилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.